

За политиката като хронотоп на ценности и власт (Анализ и синтез в помощ на студентите по Евроатлантическа и глобална сигурност)

Мими Корнажева

Abstract: On Politics as a Chronotope of Values and Power (Analysis and Synthesis in Support of Students on Euroatlantic and Global Security). The study explores the interrelation between values (organized in a model of terminal and instrumental values) and political power. It provides an innovative definition of power, which takes into consideration this interrelation. On the grounds of theoretical arguments, critical analysis, case studies, discourse analysis and semantic analysis the following synthesis is being derived: Politics is a chronotope of multiple values and a three-component power (source, functioning, results). Power is a temporary domination of a value-based model, which has emerged, has been imposed to the whole community (society) and has been transformed into decisions, actions and evaluations via diverse instruments. The most precious among them is the language (the speech), because it is an alternative to violence and is an evidence of the civility of the community (society).

Key words: politics, values, power, security

ПЪРВА ЧАСТ: ЗА ЦЕННОСТИТЕ В ПОЛИТИКАТА

Ще започнем с някои установени изходни понятия.

Политиката в смисъл на politics (борба за власт и употреба на властта - вземане на решения, извършване на дейности и даване на оценки) предполага **разпределение на властов ресурс вътре в социалните групи и между тях в обществото**. Като policy (конкретна обществена цел и инструменти за постигането ѝ) политиката имплицира **разпределение на ценности вътре в социалните групи и между тях в обществото**.

Политическата власт сама по себе си е ценност, а в тоталитарното общество най-висша ценност, защото там тя е средството за придобиване и отстояване на ценности. При тоталното одържавяване на собствеността властта е универсално средство за разпределение на всички ценности. **Властта е средство за разпределение на ценностите между социалните групи и в демократичните общества**. Но в тях властта е плуралистично разпределена в резултат от плурализма на собствеността.

Когато говорим за борба на интереси като съдържание на политиката ние се изразяваме неправилно, защото борбата е всъщност за ресурси, към които социалните групи и индивидите имат интерес. **Интересът може да се дефинира като активно отношение на индивид или група към дадена ценност**. Дали този интерес ще се появи или не зависи от това дали дадено нещо ще стане ценност за съответния субект/група. Ние имаме интерес от нещо само и доколкото го ценим. Преди изобретяването на автомобила, например, никой не се е интересувал от петролните находища на арабските емирства. Сега, с изобретяването на нови източници на енергия, интересът към тези находища отново спада. **Не интересът определя и обяснява ценността, а обратно, ценността обяснява и определя интереса**. Само така можем да разберем защо едно и също нещо у едни хора предизвиква силен интерес, а за други е безразлично. Ние имаме интерес от нещо само и доколкото го ценим и губим интереса си със загубата на ценността му. Оценяването и обезценяването обясняват появата и загубата на интереса. През Средновековието отлъчването от църквата е било много сурова санкция, защото членството в нея е било висока ценност. Днес вече не е така. Скалата на ценностите определя и насочването на интересите. **Изобщо интересът е статично понятие (винаги ще имаме интерес към определени неща), а ценността - динамично**.

Интересите ни дават представа за статиката на политиката, а ценностите - за нейната динамика³³.

Затова ще продължим нашата научна дискусия с темата за ценностите като културен и политически феномен и по-късно ще изследваме връзката ѝ с темата за властта.

Между края на 18 и началото на 19 век хетерогенността в Европа, както и между Европа и колониалните страни е широко призната. По тази причина до средата на 20 в. понятието култура се употребява толкова често, че двама антрополози – Кръобер и Клухолм, си поставят целта да работят върху дефинирането му чрез анализ на повече от 200 източника. Те достигат до синтез на шест негови значения: описателно, нормативно, историческо, психологическо, структурно и генетично. Описателното значение характеризира културата като дейност на творци; **нормативното е съотносимо със споделяни ценности или правила в контексти на групова дейност**; историческото е свързано със запазване на традицията от миналото, през настоящето към бъдещето; психологическото очертава специфики на навици, научаване, приспособяване, решаване на проблеми; структурното описва организациите като културни образци; генетичното се занимава с установяване на произхода на различните култури³⁴.

За целите на това изследване е особено важно второто от посочените значения – а именно, че една култура се отличава от друга по ценностите, по споделяните от съответната човешка общност значими неща, въз основа на които може да се постига общностна кохезия.³⁵ Фактически може да се твърди, че “централният въпрос за същността на културата е много тясно свързан с ценностите в нея”.³⁶ Многообразието от ценности варира от общност в общност.

Според Роукийч – един от най-утвърдените изследователи на ценностите и създател на скала от 36 ценности, операционализирана като Rokeach Value Survey (RVS), ценността е “вярване за това как трябва или не трябва да се държим или за крайните цели на съществуването...ценностите са абстрактни идеали”.

Авторът разглежда **два типа ценности – терминални, свързани с идеалните стандарти или крайните цели на съществуването, и инструментални –** отнасящи се до идеални стандарти за начините на поведение, чрез които постигаме целите.

Терминалните ценности, които той идентифицира по емпиричен път, са: комфортен живот, вълнуващ живот, удовлетвореност от постижения, сигурност в света, национална сигурност, семейна сигурност, свобода, равенство, здраве, щастие, любов, удовлетвие, самоуважение, уважение от другите (признание), вътрешна хармония, приятелство, мъдрост.

Към инструменталните Роукийч отнася прояви на: смелост, решителност, упоритост, независимост, честност, жизнерадостност, чистоплътност, прояви на загриженост и любов, на учтивост, на отговорност, на вслушване в авторитет/и, на самоконтрол, на прошка, на взаимопомощ, на широта в мисленето, на креативност, на интелигентност, на способност, на логическо мислене.

В центъра на изследователския му интерес е и въпросът за изменението и стабилността на ценностите, т.е. за вариативността в значимостта на ценностите. Например³⁷ в проучване на най-значимите ценности на американците в четири

³³ Вж. по-подробно в *Интереси или ценности*. // <<http://www.razum.org/bg/component/content/article/19-interesi-iii-tzennosti.html?start=4>>, посетен на 20.09.2015

³⁴ Berry J.W. et al. *Cross-cultural Psychology, Research and Applications*. Cambridge, 2002

³⁵ Best, J. *Historical development and Defining Issues of Constructionist Inquiry*. // Holstein, James and Jaber F. Gubrium. *Handbook of Constructionist Research*. Guilford Press, 2007

³⁶ Петрова, Р. *За послонувците и културата*. // Петрова, Р и Л. Дичева. Ние и другите. Русенски университет, Русе, 2004, с.25

³⁷ Rokeach, M. *The Nature of Human Values*. The Free Press, 1973, p.124, цит. в Байчинска, К. Ценности. Ценностен стрес... Ценностна криза!, С., Академично издателство “Марин Дринов”, 1994, с. 9-10, с. 78

исторически периода той констатира различно ранжиране. В Таблица 1 по-долу най-значимата ценност е отбелязана с 1, по-малко значимата с 2 и т.н.:

Таблица 1

Ценности	1968	1971	1974	1981
Мир, свят без войни и конфликти (Сигурност в света)	1	1	2	2
Семейна сигурност (липса на заплахи за семейството)	2	2	1	1
Свобода (независимост, свободен избор)	3	3	3	3
Щастие (удовлетвореност от живота)	4	6	5	5
Себеуважение (висока самооценка)	5	5	4	4
Мъдрост (дълбоко разбиране на живота)	6	7	6	6
Равенство (братство, равни възможности за всички)	7	4	12	12

Както се вижда, **сигурността и свободата са относително трайни най-важни ценности за американските граждани в проучените периоди.**

Същевременно е важно да се отбележи, че ценностите могат да бъдат предмет на **социално конструиране**.³⁸ Това означава, че на ценностите се приписват споделени или частично споделени значения³⁹, които са произведени, репродуцирани и продължават да се променят от хора, които се идентифицират с тях и преговарят по тях. "Договорената култура" е перспективна, която измества есенциалистски категории, подсилващи културните стереотипи.⁴⁰

Като дава "глас" на многообразието от ценности, езикът фактически създава конкурентна среда. Ценностите са предмет на избор, някои от тях винаги ще бъдат по-значими от други за различните индивиди, групи и общности и ще водят до конструиране на ценностни модели.

Ценностният модел представлява логически конструкт от терминални и инструментални ценности, показващ към какво се стремим и как смятаме да го постигнем. Политиците го използват, за да постигат свързаност на общността, която представяват, както и за да очертаят разделителни линии с политици, представляващи друга част от общността.

Липсет и Рокан⁴¹ изследват 4 групи ценностни категории, въз основа на които са се образували политически разделителни линии в Европа: *център/периферия, държава/църква, земя/индустрия, работник /собственик.*

Групата *център/периферия* възниква в Европа през 16 и 17 век и се отнася до въпроса за националната религия (например църквата на Англия) и националния език (например английски) срещу супранационалната религия (Католическата църква) и съответно – латински.

³⁸ Blasco M. & J. Gustafsson *Intercultural Alternatives. Critical Perspectives on Intercultural encounters in Theory and Practice.* Copenhagen: Copenhagen Business School Press., 2003

³⁹ Soederberg A. & N. Holden (2002). *Rethinking Cross Cultural Management in a Globalizing Business World.* International Journal of Cross Cultural Management 2 (1): 103-21

⁴⁰ Osland, J. S. and Bird A. (2005) *Beyond Sophisticated Stereotyping: Cultural Sense making in Context.* // Academy of Management Executive 14 (1): 65-79

⁴¹ Lipset, S. M. and Rokkan, S. *Party systems and Voter Alignments: Cross-national perspectives.* Free Press, 1967, pp. 1-64

Групата *държава/църква* включва противопоставянето на светската срещу религиозната власт по въпроси, свързани със социалната политика като масово образование, закони за брака и кръщаването, аборта и др. подобни.

Земя/индустрия е група, която засяга баланса между аграрния и индустриалния сектор с оглед на данъци, квоти и мита.

И накрая, разделителната линия *работник/собственик* се отнася до експлоатацията на труда и контрола върху средствата за производство.

Тези ценностни разделения имат огромно въздействие върху формирането на политически партии. Религиознобазираните партии се придържат към групите *център/периферия* и *държава/църква*. Либералните и консервативни партии си оспорват различия по групите *земя/индустрия* и *държава/църква*. Комунистическите, социалистическите и лейбъристките партии окупират конфликта по оста *работник/собственик*. Смята се, че с времето тези традиционни разделения загубват остротата си. Според Крийзи и съавтори, например, изследвали социални движения в Западна Европа през 90-те години на миналия век, се забелязва умиротворяване на конфликта *работници/собственици*⁴².

Роналд Ингълхарт⁴³ осъществява поредица от социологически проучвания в напредналите индустриални демокрации и в региони от останалия свят. Той твърди, че съществува връзка между индивидуалните ценности и нивото на развитие на една страна. Авторът установява следната тенденция: с развитието на страната се извършва промяна в ценностната ориентация на индивидите, те все по-малко са загрижени за осигуряване на непосредствено необходими стоки и услуги (работа, пари, коли, масово потребление) и все повече се занимават с въпроси за начина на живот – чиста околна среда, социална справедливост, мир и права на човека. Първите ценности той нарича материалистически, а вторите – пост-материалистически. Разработената от него скала с оглед на извадка от 43 страни показва как са приоритизирани (от първо до шесто място по значимост) доматериалистическите и пост-материалистическите ценности (Вж. Таблица 2):

Таблица 2

№	Материалистически ценности	Пост-материалистически ценности
1.	Законност и ред	Изразяване на мнение на работното място
2.	Борба с престъпността	По-малко безлично общество (общество от личности)
3.	Икономически растеж	Идеите имат значение
4.	Стабилна икономика	Изразяване на мнение за управлението на държавата
5.	Силна отбрана	Свобода на словото
6.	Борба срещу растежа на цените	По-красиви градове

Данните показват, че се установява тенденция на стремеж към все по-голяма индивидуална свобода, която е по-вероятно да бъде подкрепяна от социални движения и партии, фокусирани не толкова върху традиционните ценности, колкото върху защитата на повече граждански права и по-голям граждански контрол върху политическите решения, дейности/поведения и оценки.

⁴² Kriesi, H., Koopmans, R., Duyvendak, J.W., and Giugni, M.G. *New Social Movements in Western Europe*, UCL Press, 1995

⁴³ Inglehart, Ronald. *Political Values*. // Jan, W. van Deth (ed.). *Comparative Politics: The problem of Equivalence*, Routledge, 1998

Изследване на мнения на български граждани – извадка от студенти и учители, публикувано през 1994 г., дава основание на Байчинска да достигне до следните заключения: "...ценностите, формиращи дименсията себенасоченост – свобода, самоуважение, независимост имат по-висок интензитет в сравнение с всички останали. Този факт е особено интересен, тъй като отразява динамичната тенденция за преодоляване на ценностната криза чрез "изместване" на ценностните приоритети – от социалната към личностно-Азовата дименсия. ...Най-важните ценности... вече не са прокламираните от социализма равенство, социална справедливост, а основните за демократичните общества – свобода, независимост, себеуважение."⁴⁴

В търсене на методи за операционализация на културата и съответно установяване и сравнително измерване на ценности някои автори се установяват в националната общност⁴⁵. Правят се опити за обясняване на икономическия успех на някои национални държави с културата като система от ценности, която са развили.⁴⁶ Въпреки значимия принос на тези трудове, те са и проблемни, защото не отчитат теоретически и практически факта, че между границите на националната държава и тяхната исторически обусловена изменчивост или залазваща релевантност (в една Европа без граници например) от една страна, и от друга – флуидните и хибридни културни граници, има съществена разлика. Тази гледна точка ще защитим с едно по-обстойно позоваване на Крейг Калхун: "...тази разграниченост е внушена до голяма степен от рязката разграниченост на модерните държави, идеологията на национализма способства за схващането, че всяка държава има или трябва да има своя специфична култура (и обратно)...Френската култура се обявява за нещо ясно разграничено от немската (Елзас е без значение); норвежката култура е нещо ясно разграничено от датската (какво от това, че те са били толкова свързани исторически, че езикът на едната е толкова разбираем за другата или че са толкова подобни в сравнение с Борнео). Този начин... замъглява връзките между тях. Според него например нито семейството на скандинавските езици, нито скандинавските народи са нещо повече от събирателно понятие; само норвежката, датската, шведската, финската и исландската култура се смятат за първични единства...това виждане ни затруднява да си представим отношението между понятието Европа и разнообразните, както се смята, нации, които също имат претенции за идентичността на европейци. Това разбирание за отделност е също ключов фактор в конституирането на модерния проблем за етносите, малцинствата или субкултурите. Накратко казано, ние използваме тези термини, когато отричаме, че някакъв сбор от хора образуват напълно автономна и/или модерна култура, защото това би означавало, че те образуват нация, което пък би означавало, че те имат легитимно право на своя държава. Мисля, че ние не бързаеме да посочим *сáми* (лапландците) като една от културите, съставляващи скандинавското семейство, до голяма степен защото *сáми* не са имали значителна роля в историята на претенциите за образуване на национални държави в областта. *Сáми* не само рушат понятието ни за Норвегия като отделна единица; те освен това рушат разбирането, че Норвегия притежава напълно унифицирана, интегрирана култура. А приемането на интегралността на "културите" и "нациите" е второ ключово следствие на общоприетата употреба на термина. Ние говорим за всяка от тях, като че ли представлява отделно нещо, за което може да се говори като цяло, а не като за възел от напрежения, противоречия и

⁴⁴ Байчинска, К. *Ценности. Ценностен стрес... Ценностна криза!*, С., Академично издателство "Марин Дринов", 1994, с. 9-10, с. 236

⁴⁵ Earley, P.C. /Singh, H. *International and Intercultural Management Research: What's next?* // Academy of management journal, 38, 2, April 1995, pp. 327-340

⁴⁶ Вж. напр. Hampden-Turner, Charles and Fons Trompenaars. *The Seven Cultures of Capitalism*. Piatkus, 1994; Graham, J.L./Mintu, A.T./Rodgers, W. *Explorations of Negotiation Behaviours in Ten Foreign Cultures, using a model developed in the United States*, // Management science, 40, 1 January, 1994, pp. 72-95

противоборства...като мислим за нациите като за интегрални, ние проявяваме склонност както да ги хипостазираме, така и да пропускаме факта, че те са вътрешно немонолитни и непрестанно биват преобразувани от борби"⁴⁷.

Други автори изучават ценностите на субнационално ниво, където анализът става по-релефен поради съвместимостта на повече от една култура в рамките на една държава – напр. Испания (където съжителстват кастилски испанци, каталунци, баски и гали), Белгия (чиито граждани могат да се определят като холандци, валонци и германци). Изследвани са и ценности с оглед на макрорегионални вариации – САЩ, Скандинавските страни, Руската федерация, Латинска Америка. Проучван е и феноменът на преодоляната граница, както е казусът например с китайската диаспора и опазваната от нея конфуцианска култура, основана на дългосрочно планиране, на вярването, че пътят към целта е толкова важен, колкото и самата цел, на по-голямата тежест, която се придава на задълженията, които индивидът има към общността, а не на правата, които правителството дължи на индивида. Навсякъде обаче се преекспонират политическите граници. В тяхната реалност или потенциалност политическото се възприема като обуславящо културата, културата пък "работи" за обособяване на политически разделителни линии.⁴⁸

Емил Константинов очертава **международната система като среда от общоприети ценности**: "Международната ценностна система и нормите на международния морал са важни ориентири и правила за поведение на актьорите на международната арена и гарантират стабилността на техните взаимоотношения. Една част от тези норми се считат за изключително необходими и съществени за съществуването и функционирането на международната система. Затова те се признават за юридически задължителни за поведението на държавите. Това става чрез изрично изразената воля на държавите, а и на другите субекти на международното право, каквито са например международните организации, с което те признават правилата за юридически задължителни за своето поведение. Отклонение от тези международни правни норми не се допуска. Нарушаването им се санкционира от международноправната отговорност...Към първия тип международноправни норми могат да се причислят например известните на всички **забрана за заплахата и употреба на сила в международните отношения, зачитането на суверинитета и равенството на държавите, забрана за намеса във вътрешните работи на страните, мирното решаване на международните спорове** и други. Към втория тип спадат например нормите, принадлежащи към комплекса, който закриля **правата на човека**" (подч. мое).⁴⁹ По-нататък авторът посочва, че с действието на **Европейската конвенция за правата на човека** (приета в рамките на Съвета на Европа) и прилагането ѝ от Европейския съд за правата на човека в Страсбург се създава общоевропейско правно пространство. То интегрира всички 47 държави от Рейкявик до Владивосток и се прилага с едни и същи стандарти по отношение на почти 800 млн. души. "В същото време, тя ясно разграничава интегрирания от нея регион по отношение на други региони, напр. африканския, азиатския, по отношение например на ислямските страни – това са **територии, където нормите на Европейската конвенция за правата на човека не се признават**. Струва ми се, че изследването на този интересен феномен се намира засега извън научното ползрение на политолози, социолози, културолози и други специалисти", смята Константинов.

⁴⁷ Калхун, Крейг. *Критическа социална теория*. Серия Етоси, Превод Константин Янакиев, Beschäft aus Mitteln der Robert Bosch Stiftung GmbH, KX, 2003, с. 91-92

⁴⁸ Вж. Schneider, Susan and Jean-Louis Barsoux. *Managing across Cultures*, Prentice Hall, 1997; Hofstede, G. H. *Culture's Consequences: International Differences in Work-related Values*, Sage, 1980; Lewis, Richard D. *When Cultures Collide. Managing Successfully Across Cultures*, Nikolas Brealey Publishing, 1996

⁴⁹ Константинов, Е. *Международноправните измерения на националното правно съзнание и поведение*.// България 1998: Ценности и обществено мнение, С., 1999, с. 117-118

Тук е уместно да си припомним и дългия дебат за **ценностите на Европейския съюз**, който резултира в Хартата за основните права⁵⁰, включена като правно-обвързващ акт в Лисабонския договор от 2009 г. Ценностите на Европейския съюз са мотив (особено в частта за свобода и сигурност), а тяхното опазване – цел на интеграционния процес от 50-те години на миналия век до днес. Те са в ядрото на идентичността на Европейския съюз, чрез тях той е разпознаваем на международната сцена.

Моделът обхваща следните кластърци от ценности: **достойнство на човека** – право на достойнство и живот, право на ненакърнимост на личността, забрана за използване на насилие над човека, на смъртното и унижаващо човека наказание, забраната на робството и принудителния труд; **свобода** – право на свобода и сигурност, неприкосновеност на личния и семеен живот, защита на личните данни, право на брак и създаване на семейство, свобода на мисълта, убежденията и религията, свобода на словото и право на достъп до информация, свобода на събиране и сдружаване, свобода на изкуствата и на науката, право на образование, свобода на избора на професия и на правото на труд, свобода на стопанската инициатива, право на собственост, право на убежище, защита в случай на изгонване, експулсиране или екстрадиране; **равенство** – равенство през закона, забрана на дискриминацията, зачитане на културното, религиозно и езиково многообразие, равенство между мъже и жени, права на детето, права на възрастните хора, интеграция на хората с увреждания; **солидарност** – право на информация и консултиране на работниците в предприятието, право на колективни преговори и действия; право на достъп до службите по заетостта, защита в случай на неоснователно уволнение, справедливи условия на работа, забрана на детския труд и защита на работещите младежи, право на семеен и професионален живот, право на социално осигуряване и социална помощ, здравеопазване, достъп до услуги от общ икономически интерес, защита на околната среда, защита на потребителите; **гражданство** – активно и пасивно избирателно право в изборите за европейски парламент и в местните избори; право на добра администрация, право на достъп до документи, право на петиции пред европейския омбудсман, свобода на движение и пребиваване, право на дипломатическа и консулска защита; **справедливост (правосъдие)** – право на ефективна съдебна защита и на достъп до безпристрастен съд; презумпция за невинност и право на съдебна защита, право на пропорционалност между нарушението и наказанието, право на освобождаване от повторно наказателно преследване или наказание за едно и също нарушение.

Постигането на консенсус около гореизброените ценности, обаче, се оказва сложна задача. Към Лисабонския договор беше подписан Протокол 30, с който Чехия, Полша и Великобритания получиха право да не прилагат текстовете от хартата, ако противоречат на националното им законодателство. Подобен казус беше възникнал и във финалната фаза на преговорите по Договора за Европейския съюз. На срещата на Европейския съвет през декември 1991 г. Джон Мейджър, министър-председател на Великобритания, отказа да подпише поправка към Социалната глава. Наложил се текстът да се оттегли като част от договора и да се включи като отделен Протокол, който останалите 11 държави-членки подписаха.⁵¹ Очевидно тези случаи може да се обяснят със специфики в политическите култури, например британската политическа култура се придържа към специфично разбиране за социални ценности и се различава от по-ясно дефинируемите като социални политически култури отвъд Ламанша.

Европейските ценности ще бъдат винаги предмет на спорове и гледни точки. Нека осмислим тази тема и през погледа на Цветан Тодоров, българо-

⁵⁰ Вж: *Хартата за основните права на Европейския съюз*. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>>, accessed on 18 September 2015

⁵¹ Bainbridge, T. *The Penguin Companion to European Union*. Penguin, 2002, p. 473-474

френски философ и културолог⁵². Според неговия анализ европейският ценностен модел включва рационалност, справедливост, демокрация, индивидуална свобода, светски характер и толерантност.

Като поставя **рационалността** в началото на ценностната листа, авторът подчертава общия исторически опит на европейците, утвърдил традиция за рационално опознаване на света и за рационален анализ на човешките дела. Тази традиция е довела до убеждението, че е по-добре “да се разменят аргументи, отколкото удари”. В същото време европейците са разбрали, че крайните цели “не бива да зависят пряко от обективното познание... Те отхвърлят сциентизма: искат действието да се направлява от политиката и морала, т.е. от тяхната воля, техните желаниа и идеали; а не от познанието. Но се отказват да изпадат в другата крайност и да възприемат науката по-скоро като заплаха, отколкото като обещание.”

Справедливостта е наследство от древна Гърция, смята Тодоров. Общият опит от съвместно съжителство в градове е накарал хората да осъзнаят, че е в техен интерес да приемат закони за общността, вместо да се оставят да зависят изцяло от сблъсъците на интереси. И тъй като сами са решавали какви да бъдат законите, макар и подвластни на тях, те не са имали чувството, че губят свободата си – напротив подчинявали са се на собствената си воля. За да бъде действена, справедливостта се нуждае от сила, продължава Тодоров. Ако си припомним класическата фраза на Монтескьо⁵³ в подкрепа на авторовата теза, можем да твърдим, че съвременна Европа е склонна да даде сила на правото, а не право на силата и да не прибегва до прилагане на изтезания, включително и над най-големите си врагове. Затова и в международен план Европа предпочита силата на преговорите и споразуменията. Друго измерение на справедливостта е свързано с натиска на икономическите сили. Европейците отказват да се поддават на този натиск – пазарните закони винаги ще бъдат проблематизирани от нормата за социалната справедливост и закрила на най-бедните.

Относно **демокрацията**⁵⁴ Тодоров отново подчертава ролята на Елада. Макар че гърците са обявени за първите демократи, те са лишили от право на глас⁵⁵ жените, робите и лицата от чужд произход. Модерната демокрация вече не отстранява никого, подчертава авторът, “освен лудите, престъпниците (и децата)”. Днес европейските народи се придържат към демократичния политически режим⁵⁶. Тъй като всеки е в еднаква степен член на народа, държава, която наруши принципа за абсолютно равенство пред закона на своите граждани, не може да претендира за демокрация. Не е демократична и държава, “която дава на някои от своите граждани специфични права според тяхната религия, език или обичаи”. Демокрацията не е “естествена”, произтичаща от принадлежността на гражданите към определена категория (раса, религия и т.н.), подчертава авторът, а “договорна”.

Индивидуалната свобода пък е способност за действие съгласно собствената воля, възможността да се освободим от властта на две принуди. Първата е принудата, детерминирана от природата (навремето се е казвало: тяхната раса, тяхната кръв; днес: техните гени) или пък от социалната среда (език, религия, възпитание). Втората принуда е от други индивиди, от институции, от държавата, в краен случай индивидът бива поробван. Европейците ценят режимите,

⁵² Тодоров, Цв. *Новият световен безпорядък. Размисли на един европеец*. Превод Стоян Атанасов. Издателство “Изток-Запад”, С. 2003, с. 82 – 97

⁵³ Критикувайки нравите на своето време, Монтескьо възкликва: *Не дадоха сила на правото, а право на силата*.

⁵⁴ Според Джон Дан, един от най-последователните изследователи на демокрацията, понятието *демократ* се появява в зарадноевропейските езици в края на 18 век като политическа антилиза на *аристократ*. Демокрацията е политически режим, установен в в древна Гърция, но са били необходими две хилядолетия и залезът на средновековието, за да се появи отново, защото е понятие със светски характер.

⁵⁵ Една от най-широко използваните дефиниции за демокрация е “един човек – един глас”.

⁵⁶ Гърция, Португалия и Испания бяха приети в Европейския съюз, едва след като отхвърлиха авторитарните режими на военната хунта, Салазар и Франко.

които зачитат правото на свобода, т.е. либералната демокрация. Защото "...народът би могъл да реши друго: че трябва да се наложи терор или човекоядство, или изстребване на най-слабите членове на групата; индивидът не би имал право да протестира, ако в същото време свободата му не е закрилана. Всеки мъж, всяка жена имат право да избегнат предписанията на групата, без да понасят щети от това, стига неговата /нейната свобода да не вреди пряко на другите". Принципът за свобода на индивидите, обаче означава да признаем, че човек е "незавършено същество", че може да се усъвършенства или да се променя (за добро или за лошо). Тъкмо затова в Европейския съюз е забранено смъртното наказание – защото то не допуска престъпникът да се промени и "следователно отрича неговата принадлежност към човешкия род – което на свой ред е вид престъпление".

Светският характер според Тодоров "парадоксално идва от религиозната традиция". Той припомня евангелията на Матей и на Йоан, в които Христос утвърждава разделението между небето и земята с думите: "Отдайте кесаревото кесарю, а Божието Богу" и "Моето царство не е от този свят". Въпреки това процесът на **секуларизация** в Европа е сложен; теологическо и политическо се разделят бавно и мъчително. "Когато християнството става официална религия на една държава, голямо е изкушението да се устроят обществените закони според законите на божия град и да се подчини царската власт на властта на главата на Църквата, на папата. Едва през 14 век, когато настъпват въоръжени конфликти между папите и императорите, се появяват първите големи теоретици на светския характер на обществото Марсилий от Падуа и Уилям от Окъм и те поставят теоретичните основи на суверенната държава, както и успоредното разделяне на вярата от разума."

Идеокрацията – смесването между идеология и държава, е противоположността на *светския характер*. Европа има травмиращ опит в това отношение – комунизмът и нацизмът са накарали европейците да бъдат особено бдителни спрямо незачитане на *светския характер*. Разбирането, че небето и земята не са свързани, има за своя последица убеждението, че не може да се изгради земен рай, че не може да се приеме влошаването на настоящето в името на светлото бъдеще.

Толерантността, коментира Тодоров, е също наследство от религиозната традиция, но днес се възприема в по-широк смисъл – като разграничение между приемливите и неприемливите различия. Неприемливите различия – престъпления и насилие – се наказват от закона, приемливите различия са огромна област. "Нито индивидите, нито групите не са длъжни да одобряват начините на мислене и действие на другите; но нямат право да им попречат да продължават така, нито да ги преследват." Авторът акцентира върху две обстоятелства – първо, че Европа е необикновена съвкупност от различия – "множество езици, множество обичаи, традиции, начини на организация на публичното и частното време и пространство, на социалните групи, на професиите и партиите"; и второ, че многото на брой европейски държави са воювали едни с други, мразели са се и са се ненавиждали, и все пак са успели да заживеят заедно в един съюз. С други думи – различията не са вече източник на вражда и "могат да бъдат оценявани сами по себе си". Тук Тодоров се позовава на Юрген Хабермас: "признаването на различията – взаимното признаване на другия в неговата другост – също може да стане белег за обща идентичност (*Либерасион*, 31 май 2003 г.)". Последното разсъждение на автора в този контекст е свързано с убеждението му, че опасенията за изчезването на културните различия са силно преувеличени. "Вярно е, че някои езици със слабо разпространение са на път да изчезнат, но говорят ли се от няколко милиона души, те устояват добре. Българското население с всички малцинства включително наброява едва десет милиона; не съм чувал никога да се казва, че днес българчетата започват да говорят на английски, немски или руски. Въздействието на "Европа" по-скоро се изразява в това, че младите българи, знаейки, че родният им език малко се говори зад границите на страната им, рано научават чуждите езици.

Французите и германците намират същите продукти в съответните си супермаркети, но езиците им продължават да бъдат затворени един за друг. Когато двама граждани от тези страни се срещат, те най-вероятно ще си говорят на “международен английски”; а в страната си всеки говори местния си език. В заключение Цветан Тодоров настоява за приемането на “един единствен работен език”: “Предложението рискува да не се хареса на националистите, но то е въпрос на здрав разум. Впрочем не става въпрос за нещо радикално ново: през средните векове Европа на елитите е съществувала и благодарение на възможността за общуване на латински отвъд границите. Днес само един език може да изпълнява тази роля: езика, който наричам “интернационален английски”. Това не е езикът на Шекспир или на Хенри Джеймс. Това е езикът, който говорят, за да се разбират помежду си, всички европейци, когато ходят в повечето страни по света. Това е езикът, който използват учените от всички страни, ако искат да следят развитието на своята дисциплина. Това е езикът, на който общуват младите европейци, когато пътуват в съседна страна. Предполагам, че това е и езикът на европейските чиновници, когато микрофоните са изключени. Трябва да имаме куража да приемем едно фактическо положение. Съществуването на този помощен интернационален език не застрашава националните култури, нито езиците в техните многобройни функции. Да ме прощават французите! Родният ми език е български, но аз избрах лично да се изразявам на френски и не съжалявам нито за момент. Но знам също, че моето изразяване не се смесва с функционирането на Европейския съюз. Изучаването на интернационален английски днес би трябвало да бъде нещо от само себе си, както се учим да шофираме или да си служим с компютър. Възможността да можем да влизаме в пряк контакт с чужденците е чудесно предимство, защото позволява на всеки да се дистанцира донякъде спрямо себе си, да разграничи естественото от конвенционалното в собственото си поведение, да разшири мисълта си до тази на другите. След този пръв контакт, пътят е открит за опознаването на другите култури и другите езици.”⁵⁷

На конференцията, посветена на етническото многообразие и обединяваща се Европа, френският историк Мишел Морино акцентира върху динамиката на значението, което се влага в понятията, назоваващи ценности: “Всички тези думи, които използвах – гражданин, гражданство, нация, суверенитет, държава, демокрация, светски характер – имат три характеристики. Това са думи-пътници, образно казано. Думи-пътници означава, че те имат **различни определения в различни епохи**, в различните исторически времена. Ще бъде по-конкретен. Например думата “държава” не е имала едно и също определение по време на Френската революция, по време на Третата или пък на Петата република... Същото е и с гражданството, с гражданите, с нацията – тези думи променят смисъла си с развитието на обществото. Втората характеристика на тези думи е, че това са думи-куфари, образно казано. Това означава, че вътре се слагат неща, които са толкова различни, че е трудно да се разбере много често смисълът на думата. Поради смущенията при разбирането непрекъснато се връщаме на тези думи, за да ги определим по-точно. Например една такава дума-куфар е *светският характер*. Какво е *светски характер* всеки може да каже, но всеки гражданин има свое разбиране за светския характер. И последната характеристика – това са думи, които днес са в криза. Думата “нация” е в криза, “суверенитет” също е в криза, вследствие на това думата “гражданство” е в криза и накрая френският модел е нещо динамично, както и самото развитие на Европа.”⁵⁸

Тази гледна точка има пряка връзка с ефектите от интеграционния процес в Европа, довел до днешния Европейски съюз. Процесът започва в Париж през 1950

⁵⁷ Пак там, с. 106-107

⁵⁸ Морино, Мишел. *Републиката, гражданството и дискриминациите. Френският опит* // Етническото многообразие и обединяваща се Европа. София, 2005, стр. 30-31

година и е силно доминиран от ценностите на френската политическа култура и френския конституционализъм. Когато започва да работи с европейските си партньори през 1998 г., държавният секретар на САЩ Мадлин Олбрайт възкликва: “За да разбереш Европа, трябва да си гений или французин!”⁵⁹ Тази реплика обаче е все по-малко актуална. Еволюцията на интеграционния процес доведе до инкорпорирането на все повече култури и до преобладаването на силното първоначално влияние на Франция. Основният продукт на интеграционния процес – достиженията на общностното право – *Acquis Communautaire* – макар че терминът произлиза от френски език, днес е **договорената култура на Европейския съюз**, общите ценности, които са резултат на преговори между представители на все повече държави (от 6 през 1951г. до 28 през 2013г.).

Налагането на една ценност води до общностни кризи и войни. Налагането на ценността “чиста” нация доведе до масово унищожение на евреи и до трагедията на Европа, както Чърчил нарече втората световна война. Налагането на равенството като ценност на комунистическата идеология доведе до тоталитарен политически режим и последвалата криза на неговия разпад. Ценността “американска мечта” (неограничена индивидуална свобода) резултира в глобална финансова криза.⁶⁰

В този смисъл най-значимият урок от политическия опит на човечеството е дефинирането на **политиката като хронотоп за многообразие от ценности, конструирани чрез свободно слово**. Същевременно обаче, на свободата на словото могат да се поставят законови ограничения като държавен контрол върху раздаването на телевизионни и радиочестоти, както и ограничения от морален характер (например при пропагандиране на ксенофобски „ценности“ чрез език на омразата), от съображения за сигурност (например при проповядване на радикални убеждения и тероризъм) и др. Необходимите ограничения на свободата на изразяването в демократичните държави са обобщени в **Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи**, приета през 1950 г. от над 40 държави, тогава членки на Съвета на Европа. В чл.10, т.2 от нея е записано, че упражняването на свободно слово „...доколкото е съпроводено със задължения и отговорности, може да бъде обусловено от процедури, условия, ограничения или санкции, които са предвидени от закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на националната и обществената сигурност и на териториалната цялост, за предотвратяването на безредици или престъпления, за защитата на здравето и морала, както и на репутацията или правата на другите, за предотвратяване разкриването на информация, получена доверително, или за гарантиране авторитета и непристрастността на правосъдието”.

ВТОРА ЧАСТ: ЗА ВЛАСТТА В ПОЛИТИКАТА

През 1651 г. Томас Хобс публикува най-известната си книга “Левиатан”, чрез която разкрива произхода и причините за възникване на властта. Естествено е, смята той, **всеки човек да има право на достъп до всеки природен ресурс и да има право да използва всякакви средства, за да се сдобие с този ресурс**. В такава среда обаче възниква *bellum omnium contra omnes*⁶¹. За да се справят с тази ситуация, хората биха били склонни да влязат в социален договор помежду си и **биха се отказали от правото си да вземат решения сами в името на сигурността** – биха предоставили това право на някого, който в замяна им осигурява защита. При все че “Левиатан” се счита за философско оправдание на

⁵⁹ McCormick, John. *Understanding the European Union*. Palgrave, 2002, p.1

⁶⁰ Legg, M. and J.Harris. *How The American Dream Became A Global Nightmare: An Analysis of the Causes of the Global Financial Crisis*.// <https://Opus.Lib.Uts.Edu.Au/Bitstream/10453/10465/1/2008_007422.pdf>, accessed on 30 September 2015

⁶¹ От латински - Война на всеки срещу всеки

абсолютната власт на монархиите, Хобсовото обосноваване на необходимостта от властови центрове за общностите има силно влияние в политическата наука. В средата на 20-ти век Уолтър Липмън – журналист и политически анализатор ще коментира, че "...произходът на властта няма значение, същественият интерес е в начина, по който тя се използва. Онова, което определя качеството на цивилизацията, е ползата от властта"⁶².

Според Дейвид Ийстън да говорим за властта означава да обсъждаме дейности, които водят до **авторитетно позициониране на ценности в рамките на и за общността**⁶³.

Антъни Каскарди твърди, че субектът се включва в ред ценностни сфери, всяка от които се стреми да изключи останалите или се опитва да наложи приоритетите си над тях.⁶⁴

За Харолд Ласуел, един от водещите политолози на 20 век, не съществува статична сигурност за мястото на властовия ресурс в общността. Властта се движи под "навигация в приливите и отливите на несигурността, генерирани от човешката природа и всички други форми, притежаващи култура". Затова ключовият политически проблем за една общност се отнася до промените в културата, до трайността или изменчивостта на ценностните образци. Следователно, предмет на политическия анализ би следвало да са промените в ценностните образци на едно общество. **Представителните ценности, твърди той, са сигурност, доходи и уважение (признание)**. И тъй като малко членове на една общност могат в определен момент да притежават най-много от всяка от тези ценности, диаграмата за нейната дистрибуция напомня пирамидата. Малцината, които разполагат с най-голям дял, са елитът. Според Ласуел да се изучава политика означава да се изследва "кой получава какво, кога и как"⁶⁵.

В първата част на това изследване развихме тезата за основополагащото значение на ценностите в политиката. Посочихме, че ценностните модели⁶⁶ представляват логически конструкции от терминални и инструментални ценности. Разкрихме, че те се извличат от конкурентната среда на общностните ценности и са резултат от ранжиране. Те са ключови за съвместното живеене в общества и общности, защото предопределят нормите и общите за всички правила за поведение. Политологът Ралф Дарендолф обяснява този феномен по следния начин: **"стремежът към догма (дълбоко вкоренена ценност) е дълбоко вкоренен човешки порок, който се ражда от търсенето на защита и сигурност"**⁶⁷.

Според нас тъкмо този феномен обуславя йерархичното организиране на общността. Във всяка общност и на всяко място, в който и да е отрязък от време, съществуват индивиди и групи (общностно малцинство), които притежават власт и доминират над останалите. Тези индивиди и групи са успели да конструират ценностен модел и да го наложат като задължителен за цялата общност. От друга страна пък, индивиди и групи, които изповядват различни от наложените ценности, се опитват да променят статуквото. Те създават свои ценностни модели, които лансират като по-добрата алтернатива за цялата общност и заради чието налагане като всеобщи са готови да водят борба. От тази гледна точка **йерархичната**

⁶² Липмън, У. *Общественото мнение*. С., 2001, с. 253-254

⁶³ Easton, D. *A Systems Analysis of Political Life*, 1965 p.13

⁶⁴ Cascardi, Anthony J. *The Subject of Modernity*. Cambridge UP, 1992, p.3, цитиран в Калхун, Крейг. Критическа социална теория. Серия Етоси, Превод Константин Янакиев, Beschäft aus Mitteln der Robert Bosch Stiftung GmbH, KX, 2003, с. 220

⁶⁵ Lasswell, Harold. *World Politics and Personal Insecurity*. The Free Press, New York, Collier-Macmillan limited, London, 1965, p. [xi]; p. 3

⁶⁶ За целите на това изследване се придържахме към понятието **ценностен модел**, което според нас е на по-високо ниво на абстракция от термини като идеология, доктрина, догма и прави по-ясни обобщенията, до които се стремим да достигнем.

⁶⁷ Дарендорф, Р. *Съвременният социален конфликт*, Център за изследване на демокрацията, 1993, с. 238

политическа общност може да се разглежда като среда на постоянен конфликт⁶⁸.

Налагането на ценностния модел може да е резултат от свободен избор (в демократична среда) или да е последица от упражнено насилие (убийства, револуции и военни преврати). Независимо от това, налагането на ценностния модел означава да се (пре)организира общността като **система със структура и процес**⁶⁹. По този начин конфликтът временно се разрешава в полза на една от страните. Общностната **структура** са институциите, които включват относително независими индивиди и групи (малцинството) и се позиционират йерархично⁷⁰, получавайки по-голям или по-малък достъп до властов ресурс (правомощия). **Процесът** пък представлява транспонирането на ценностния модел в политическа практика, т.е. във **вземане на решения, в извършване на дейности/поведения и в даване на оценки**⁷¹. Този процес представлява постоянно съотнасяне на елементите на структурата едни към други и се нарича **управление**. Чрез този процес се осъществява задържане или прокарване на общностната промяна.

Всъщност тези три аспекта на процеса съвпадат с отговорите на трите вечни въпроса, свързани със сигурността на общностите в контекста на вътрешната и външната им среда: първият се отнася до решенията – “Какво да правим и с какви ресурси да го направим?”; вторият до дейностите и поведенията – “Правим ли това, което решихме?” и третият до оценките – “Как го направихме?”.

За политическите системи със структура и процес в Европа са използвани различни понятия – полис⁷², държава, монархия, кралство, царство, империя, република, национална държава, федерация, конфедерация, общност, съюз, организация⁷³. Религиозните, както и всички други общности, също функционират като системи със структура и процес.

Вечният въпрос на човечеството – кой да доминира – е свързан с изключителните, уникалните характеристики на властовия ресурс. В контекста на демократичните политически системи **мнозинството** (гласувайки) **отдава своите права** (да решава, да действа и да оценява) **на малцинство** и така фактически го “усилва” с повече мощ; т.е. **малцинството придобива повече пълномощия**. В английски език, например, едно от понятията за власт съпада с понятието за енергия – *power*, което, както и френските *pouvoir*, *puissance*, се извлича от латинските съществителни *potestas* и *potentia* със значение за можеене, мощ, способност, капацитет. В този смисъл понятието власт означава владене, притежаване на по-голям ресурс от права (наричани на български език правомощия) за вземане на решения, за действия и за оценки. Този по-голям ресурс фактически представлява увеличен **“енергиен” потенциал** на определени индивиди и групи. Този увеличен потенциал им осигурява водеща позиция по отношение на функцията да транспонират ценностния модел в общностна практика, т.е. да управляват, като

⁶⁸ Една изключително релевантна дефиниция на понятието *политика* гласи: *практиката да се отнасяме към конфликта с диалог*.

⁶⁹ Nye, Joseph S. Jr. *Understanding international conflict*. Pearson, Longman, 2009, p. 38

⁷⁰ Възможно е наличие и на егалитарни конфигурации, но дори и те се намират под йерархичен връх.

⁷¹ В рамките на това изследване се придържаме към разбирането, че на най-високо равнище на абстракция политическата практика включва решения, дейности/поведения и оценки. Тези три аспекта на политическата практика са съотносими с разделението на властите в теорията за държавата – законодателна, изпълнителна и съдебна. От друга страна обаче, те са компоненти на управленския процес.

⁷² Понятието *политика* произлиза от *полис*, гръцкото понятие за град – оградено със стени пространство; в литовски език и до днес *polis* означава *крепост*. Постепенно от идеята за ограденото пространство кристализира разбирането за правене на политиката като създаване на реда, на нормите на съвместно живеене в това пространство.

⁷³ Тези понятия са натоварени с позитивни и негативни конотации. Империята става неприемлива, когато е под атака от поддръжниците на националната държава; монархията е представена в черни краски от републиканците; държавата според Маркс е средство за потискане на една класа от друга; дискредитирането на националната държава през 20 век довежда до създаването на Европейския съюз на федералистите, чията цел е налагане на федерацията като политическа система за Европа и т.н.

осъществяват или задържат общността промяна. Така че властта превръща тези индивиди и групи в **“мотор” на общността** – те задвижват не само себе си и останалите поддръжници на ценностния модел. Тъй като ценностният модел обвързва и става задължителен за цялата общност, тези индивиди и групи са оправомощени да принудят (дори и чрез насилие)⁷⁴ и онези, които го отхвърлят, да допринасят за транспонирането му в общностна практика. Тези специално оправомощени индивиди и групи със своята основна функция – да транспонират доминиращия ценностен модел в общностна практика, формират институциите⁷⁵. Те са общност в общността, в различните исторически епохи границите им са били по-малко или повече пропускливи за останалата част от общността.

Важно е да се подчертае, че транспонирането на ценностния модел в общностна практика, т.е. управлението на общността, е свързано с отговор на въпросите: Въпреки конфликтите как общността да остане заедно? И второ, въпреки конфликтите как общността да оцелее във външната среда?, т.е. със **сигурността за общността**. В този смисъл функцията на оправомощеното малцинство по транспониране на ценностния модел в общностна практика, т.е. функцията управление на общността промяна, може да се разглежда и като разрешаване на ценностни конфликти по мирен път (чрез преговори) и/или чрез насилие.

Казаното дотук обосновава опита ни да представим холистична **трикомпонентна теоретична рамка за властта** като вездесъщ общностен феномен. Според нас властта обхваща⁷⁶:

1. източник на властта: установен чрез свободен избор от общностно мнозинство или чрез насилие доминиращ ценностен модел (логически конструктор от терминални и инструментални ценности);
2. функциониране на властта: временно налагане на ценностния модел като задължителен за цялата общност от специално оправомощено малцинство;
3. резултати на властта: транспониране на ценностния модел в общностна практика – решения, дейности/поведения и оценки (т.е. общностна промяна).

Оттук нататък и с оглед на горепредставената трикомпонентна теоретична рамка ще направим опит за **критичен анализ** на широкоизвестни дефиниции за властта.

Един от най-често цитираните политолози Роберт Дал, приема, че властта е влияние, при което се постига подчинение чрез перспективата за строги санкции при неподчинение.⁷⁷ Широко превежданият социолог Даниел Бел описва властта като способност да се командва, която е подкрепена, имплицитно или експлицитно, от сила⁷⁸. Ханс Моргентхау⁷⁹, създателят на реализма като парадигма за изследване на международните отношения, подчертава, че “когато говорим за власт, става дума за контрола от страна на едни върху умовете и действията на други хора”.

⁷⁴ Поставен в такава ситуация, принуждаваният човек може да “приема или да се съпротивлява” - Ж.Ж. Русо, цит. в Тодоров, Цв. Новият световен безпорядък. Размисли на един европейец. Изток-Запад, София, 2003, с. 92

⁷⁵ Етимологията на термина *институция* отвежда към понятията статус – положение, и статут – норми и правила. Със същия корен е и понятието конституция. В този смисъл в понятието институция се включват хора със статус – доминиращо положение, и статут – рамка на ценностния им модел. В Европа понятието институция се появява през 1795 г., когато се създава френския Institut national des Sciences et des Arts, за да замени кралските академии, т.е. в исторически контекст на трансфер на властов ресурс след Френската революция от 1789 г. Вж.: *On-line Etymology Dictionary*. //<<http://www.etymonline.com>>

⁷⁶ В трите си компонента властта е съпътствана от съпротива с различни степени на интензитет от страна на политически опоненти. Това постоянно състояние на борба се извършва чрез прилагане на инструментариум, вариращ от политически диалог до политически убийства. Именно чрез този инструментариум се проявява цивилизоваността на властта.

⁷⁷ Dahl, Robert A. *Power*. In: International Encyclopedia of the Social Sciences. Macmillan and Free Press, vol. 23, p. 412

⁷⁸ Bell, Daniel. *The Coming of Post-industrial Society*. Basic Books, 1973, p. 453

⁷⁹ Morgenthau, Hans. *International politics as a struggle for power*. // Toma, Peter and Andrew Gyorgy. (Eds) Basic issues in international relations. Allyn and Bacon, Inc. 1967, p. 102

Очевидно е, че тези три определения се фокусират главно върху **втория компонент**, но пренебрегват първия и третия.

За Бертранд Ръсел, един от основателите на аналитичната философия, властта може да се определи като “постигане на планирани ефекти”.⁸⁰ Властта е присъща на всички социални взаимодействия, в които участниците реципрочно си разменят ефекти едни върху други, смята Денис Ронг.⁸¹ Както виждаме, Ръсел и Ронг приоритизират **третия компонент**, но подценяват първия и втория.

Чрез властта се контролира и регулира поведение, което е необходимост за всяка социална група. Дали става дума за семейство, племе, национална държава или супранационално формирование като Европейската икономическа общност, членовете на една група могат да се задържат заедно и съответно могат да се справят с външната среда, ако поведението им е достатъчно регулирано, щото да е осигурена комуникация, взаимно нагаждане и поне минимум ниво сътрудничество... т.е. ако има правила, и ако те се прилагат.⁸² Тази интерпретация е ориентирана около **първия и втория компонент**, като разглежда ценностния модел като регулации и правила и тяхното приложение спрямо всички членове на общността, но изключва третия компонент.

Властта, пише Хана Аренд, съответства на способността на човека не просто да действа, а да действа “в концерт”. Властта никога не е собственост на един индивид, тя принадлежи на група и съществува дотогава, докато групата остава заедно. Когато казваме за някого/я, че е на власт, ние фактически имаме предвид, че е оправомощен/а от определен брой хора да действа от тяхно име. В момента, в който групата, от която е произтекла властта, изчезне, властта също изчезва. Властта не трябва да се обръква със силата или насилието.⁸³ Очевидно и за Аренд значими са главно **първият и вторият компонент** на властта – властта произтича от групата, избрала ценностен модел, оправомощените пък действат временно, докато групата се задържа заедно чрез подкрепата си за ценностния модел.

Холсти, теоретик на международната политика, разглежда властта като средство, като капацитет, като отношение и процес.⁸⁴ За да се разбере властта, твърди той, “трябва да се даде отговор на няколко въпроса:

4. С оглед на нашите цели, какво искаме от Б – да прави или да не прави X?
5. Как да накараме Б да прави или да не прави X? (подразбира се взаимоотношение и процес)?
6. Какъв потенциал имаме, за да убедим Б да прави или да не прави X?
7. Какъв е вероятният отговор от страна на Б на нашите опити да повлияем върху поведението му?”

*Като подчертава целите, Холсти фактически визира **третия компонент** на властта* – постигане на определени резултати. Четирите му въпроса отвеждат към **втория компонент**, но първият е очевидно извън неговото полезрение.

Род Хейг, Мартин Хароп и Шаун Бреслин подчертават, че властта е фундаментална за политиката и я сравняват с парите за икономиката. Те са познати в теорията на политиката с разграничението между *власт да...* и *власт над...* *Властта да...* се разглежда като инструмент за осъществяване на цели и постигане на резултати, докато *властта над...* е свързана с контрола над хора в процесите на преследване на целите. Авторите посочват три форми на властта (Вж. Таблица 3):

⁸⁰ Russel, Bertrand. *Power: A New Social Analysis*. Norton, 1938, p. 35

⁸¹ Wrong, Dennis. *Power: its forms, Bases and Use*. Haroer and Row, 1979, p.253

⁸² Leftwich, Adrian. (Ed) *What is Politics. The Activity and Its Study*. Basil Blackwell, 1984, p. 22-23

⁸³ Arendt, Hannah. *On Violence*. New York: Harcourt Brace 1969, p. 44

⁸⁴ Holsti, K. J. *The concept of power in the study of international relations*. // Toma, Peter and Andrew Gyorgy. (Eds) *Basic issues in international relations*. Allyn and Bacon, Inc. 1967, p. 108

Таблица 3

	Използване на сила	Сключване на сделка	Възникване на самозадължение
Същност	принуда чрез заплаха	Размяна	интегративни взаимоотношения
Мотив за подчинение	страх	полза, печалба	убеждение
Институции	военни /полиция, армия	икономически	социални

И обобщават, че 1) властта е капацитет за постигане на колективни цели; 2) способност да се наложи една воля пряко опозицията; 3) постигане на влияние над хора пряко техните собствени интереси.

Правото на индивиди да държат властта в ръцете си е свързано с понятието за авторитет. Хейг, Хароп и Бреслин припомнят теоретичното наследство на Макс Вебер по отношение на трите вида авторитет, породен съответно от святостта на традицията, от харизматичността на личността и от поста, заеман от личността по силата на закона. Индивиди и групи, които притежават авторитет в очите на другите членове на общността, са легитимни. Легитимността се потвърждава не само чрез избор, тя може да произтече от други доказателства като например от икономически или военен успех. Легитимно решение е онова, което хората чувстват, че са длъжни да приемат и изпълнят.⁸⁵ Такава гледна точка за властта визира по-обстойно **втория и третия компонент** на властта, но също пренебрегва първия.

Коен и Най, съвременни теоретици на международната политика, приемат, че за властта може да се мисли като за способността на някой при приемлива за него цена да накара други да направят желаното от този някой, за да се постигнат крайни резултати. Те правят разграничение между властта като поведение – способност да се постигнат желани резултати, и властта като ресурси – притежаването на ресурсите, необходими за постигане на целите. **Властта като поведение може да се обособи в две групи – като прилагане на твърда сила и на мека сила**⁸⁶. Твърдата сила се отнася до способността да мотивираш някого да направи нещо, което иначе не би направил, чрез заплаха за наказание или чрез обещание за награда. Дали става дума за моркова или за тоягата, способността да принуждаваш е централен въпрос на властта. Меката сила, от друга страна, е способността да постигаш желаните резултати чрез привлекателността на идеи или култура, чрез убеждаване, чрез формулиране на дневен ред, който оформя предпочитанията на другите, а не чрез принуда. Тук решаваща е убедителността на информацията, която се транслира. Ако например една държава може да направи властта си легитимна в очите на другите и да създаде международни институции, които окужават тези други да идентифицират интересите си с тези институции, тя може да не се нуждае от традиционно скъпите икономически и военни ресурси за сигурност⁸⁷. Тази интерпретация визира **главно втория и третия компонент** на властта, първият компонент не е оценен с неговата определяща функция да бъде генератор на властови отношения. Същевременно **тази гледна точка е най-близо до нашето виждане**, защото макар и само като инструмент на меката сила,

⁸⁵ Hague, Rod, Martin Harrop and Shaun Breslin. *Comparative Government and Politics*. An Introduction. Macmillan, 1992, p. 8-22

⁸⁶ Понятието мека сила (soft power) е въведено от Джоузеф Най в края на 80-те години на миналия век, като апел към промяна в образа на САЩ като глобален полицай. Според автора мека сила е способността да привлечаш и убеждаваш. Вж.: Nye, Joseph. *Soft power: the means to success in world politics*, Public Affairs, 2004

⁸⁷ Keohane, Robert, Joseph S. Nye. *Power and Interdependence*. Longman, 2001, p. 10, p. 220

ценностният модел все пак присъства с потенциала си да ориентира членове на общността в конкурентната ценностна среда.

Този критичен анализ, освен че очертава непълноти в разгледаните дефиниции за властта, навежда и до извода, че в най-честия случай фокусът е върху възникването на състояние на зависимост, на отношения между доминиращи и доминирани. Властта – да поставиш някого в зависимост, както и любовта – да се поставиш в доброволна зависимост, са вероятно най-обсъжданите феномени на човешката съвместност. От върха на свободата на монарха да решава за всичко и съответно всички да зависят от него до бездната на несвободата на роба да не решава за нищо дистанцията е огромна и необозрима. Затова, устремен към властта, човек е готов да убива или жертва живота си. С власт в ръце, човек изгражда или руши. Губейки властта, човек преживява или катарзис, или дълбока ценностна криза. И тъкмо затова човечеството винаги ще търси ключовете към разбиране на властта. За да допълним картината, която ние се опитваме да „наисуваме“, прониквайки отвъд фасадата на властта, ще се позовем и на други големи имена, които не са известни като политически анализатори⁸⁸:

Гастон дьо Леви: Да управляваш значи да избираш!

Фридрих II: Който не знае как да се противопостави, не знае и как да властва.

Фридрих II: Властта притежава този, в когото вярва мнозинството.

Хайнрих Ман: Една власт може да нарасне ужасно, но един ден тя все пак ще срещне несъкрушимата воля, която ще ѝ се противопостави.

Гьоте: Ухото на величеството е твърде глухо, но и нашият глас е твърде слаб, за да стигне до там.

Робърт Сесил: Най-добрата форма на управление (оставяйки настрана въпроса за морала) е тази, в която масите имат малко власт, а изглежда, че имат много.

Дидро: Съгласието на хората, обединени в обществото, е основата на властта. Властта, наложена чрез сила, не може да продължи да съществува освен с помощта на сила.

Роберт Музил: Че посредством изборната демокрация може да бъде установена волята на народа, е, разбира се, заблуждение, но тя е една хуманна и морална процедура, защото чрез гласуване, а не чрез ножове и пистолети, се решават въпросите, засягащи разслоените интереси.

Балзак: Властта е действие; принципът на изборността е дискусия.

Уолтър Липман: Първият принцип на една цивилизована държава е, че властта е легитимна, само когато е по договор.

Анонимно: Властта предхожда правото.

Густав Радбрух: Властта няма предимство пред закона, но победилата власт си съставя нов законов ред.

Ницше: Навсякъде, където намирах нещо живо, срещях желание за власт и в желанието на служещите намирах желание да бъдат господари.

Ницше: Всичко, извършвано с определена умисъл, може да се сведе до намерението за увеличаване на властта.

Ницше: Какво е щастие? Чувството, че властта расте и съпротивата ще бъде преодоляна.

Бенджамин Дизраели: Всеки обича да има власт, дори когато не знае какво да прави с нея.

Уилям Хейзлит: Любовта към свободата е любовта към другите, любовта към властта е любов към самите нас.

Фердинанд фон Заар: Който изгуби властта си, загубва себе си и всичко, което е свързано с това.

⁸⁸ Вж: Бацаров, З. (Ред.) Световен речник на политическите афоризми . Juventus Mercurii, 1993

Очевидно горните размисли за властта са като за енергията, тя никога не се губи, просто преминава от една форма в друга, от едни ръце в други. Същевременно те са индикативни за **практиката на властта**. Ако си припомним почти анекдотичната сентенция за конфликта между теория и практика, а именно, че *на теория няма разлика между теорията и практиката, на практика обаче има*, към предложения от нас по-горе теоретичен модел, основан на терминални и инструментални ценности, можем да добавим коментар, свързан с **интереса**⁸⁹ като ключов в стремежа на човешките индивиди към властта.

В такъв контекст ценността може да бъде мислено изобразена като дърво – стволът на дървото е самата ценност, разклоненията му пък са ценността, транспонирана в обществена практика, а корените, които са скрити под повърхността, са очакваните ползи за индивидите, които катализират интереса към тази ценност и мотивират поведение за превръщането на тази ценност в доминираща за общността. Например, ако **социалната справедливост** е ценността-ствол, то социалните помощи, социалните домове, минималната работна заплата, безплатното образование и здравеопазване, курсовете за квалификация на безработни, социалните кухни, грижите за бездомните – всичко това са клоните на дървото, т.е. ценността, транспонирана в обществена практика. Чии са **интересите**, които са коренят под повърхността и държат изправено дървото на тази ценност? От една страна, това са интересите за сигурност на социално слабите, чието оцеляване зависи от съществуването на такива практики; от друга страна, това са интересите за сигурност на социално силните, чието развитие зависи от стабилност, недопускане на революции и изблици на социален гняв. Фактически лозунгът на френската революция от 1789 г. “Равенство, братство, свобода” е прокламация на социалната справедливост. Той позволи постепенното формиране на средна класа в Европа. Болшевишката революцията в Русия от 1917 г. също беше прокламация на социалната справедливост като политическа ценност. Крахът дойде, когато привилегиите на властимащите станаха видими и множеството започна да ги възприема като влизачи в конфликт със социалната справедливост.

Какво мотивира интереса да се отстояват общностни ценности? Ще започнем с един ярък пример, като опишем поведението на майка Тереза - Агнес Гонджа Бояджиу.

Тя е основателка на ордена Мисионери на милосърдието, станал известен с мисионерска и благотворителна дейност сред бедните по света. Папа Йоан Павел Втори я обявява за блажена през 2003 г.⁹⁰ Нейната жертвоготовност в името на любовта към човека е митична⁹¹. За нея се казва, че е умеела да приготви обяд за 7000 човека, да не спи денонощия, да се уморява безумно и винаги да се усмихва. Получавала е колосални дарения, но е притежавала само чадър и одеяло. Тя е Нобелов лауреат и почетен доктор на Оксфорд, но е можело да ѝ се позвъни по всяко време и да се разговаря с нея. Родена в албанско семейство, тя пресича цивилизована Европа и стига до Калкута на просящите с по пет рупии в джоба. Помага на бедните в разгара на апартейда в Претория, в пика на СПИН истерията уговаря кмета на Ню Йорк да пусне от затвора трима болни, работи под бомбите в Бейрут. Половин век, докато не напуска този свят на 87 години, от сутрин до вечер мие, храни, чисти и лекува бедните. Орденът на милосърдието приема бедни, болни от СПИН, рак, проказа. Работи и днес с повече от 300 сътрудници в 563-те приюта в 126 страни на света. Веднъж майка Тереза видяла как донесли в клиниката

⁸⁹ В смисъл на активно отношение към някаква ценност.

⁹⁰ Критици на майка Тереза, обаче, сред които Кристофър Хитчънс, Тарик Али и Аруп Чатерджи, обвиняват Мисионери на милосърдието, че предоставя некачествени грижи, че орденът е заинтересуван най-вече от покръстването на умиращите в католицизъм и че използва даренията за мисионерска дейност, вместо за подобряване на здравните грижи.

⁹¹ Вж: *Mother Teresa - Biographical* // <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1979/teresa-bio.html>

проядена от проказа жена, чието тяло миришело ужасно. Не я приели при другите, но Тереза я измила и поговорила с нея, преди да издъхне. От този момент поела грижата за всички безнадеждно болни и бездомни, за да облекчи страданията им. Основала първия дом за умиращи бедняци. Искала да открие лепрозорий, но индусите се възпротивили, защото възприемали проказата като наказание за греховете. Тогава вместо стационарни, тя създава мобилни лепроклиники. Доказва, че проказата се лекува и основава селища, където болните оздравяват, работят и раждат здрави деца.

Както се вижда, майка Тереза защитава ценността *право на живот* с готовност да жертва собствения си живот.

Интересът към политически ценности обаче може да се обясни и с добре калкулирани налични или очаквани ползи. Зад практиката на публично отстояване на ценности винаги е витаел въпросът защо (с каква мотивация и с каква цел). Уолтър Липмън е категоричен, че “практиката на демокрацията винаги изпреварва нейната теория”.⁹² Теорията обаче все пак е направила опит да догони практиката. Става дума за **теорията за рационалния избор**⁹³. Според нея рационалността просто означава, че човек винаги се стреми да максимизира утилитарния ефект, че разсъждава преди да вземе решение, като балансира цена и ползи, че приписва числена стойност на всяка възможна алтернатива за действие, дори когато решава да прегърне някого, да купи цветя или да извърши убийство.⁹⁴

Социолозите⁹⁵ разпознават и друг тип действия, отчитайки и нерационални елементи. Такива гледни точки (например Макс Вебер) признават **традиционното действие** (то се извършва, защото такива действия са били извършвани и в миналото, т.е. по навик) и **повлияното действие** (то се предприема, за да се даде израз на чувство). На практика обаче според Вебер действията са от смесен тип. Според Шутц действието е катализирано от проекти и планове в бъдеще време, както и от опита от миналото като оправдателен мотив. Независимо от вида на стимулите обаче, за нас е важно да отбележим, че **практиката на властови отношения по-скоро завоалира личните мотивации, като експонира най-вече общностните ценностни модели**, чиято видимост е от особено значение за придобиване, за запазване или за мобилност на властов ресурс.

Европа е изключително подходящ казус за експониране на мобилността на властовия ресурс, на концентрацията и децентрацията на правомощията да се решава, действа и оценява. По-надолу ще разгледаме няколко релевантни примера.

През първите четири века, когато Рим бил все още сърцето на империята, Римската църква била доминирана от гърците и гръцката култура. Лъв I (440-61) бил този, който първи подчертал латинското. Именно в този период латинските патриарси се освободили и от политически контрол, установявайки се в автономна държава зад пределите на Рим. Полученото в резултат разделение на църковна и светска власт, толкова типично за Запада и толкова чуждо на Изтока, оттогава нататък се превърнало в трайна характеристика само за едната част от Европа.

Във Византийската цивилизация от 9 век държавата и църквата били свързани в неделимо цяло – императорът и патриархът били възприемани като двата стълба – светския и духовния, на една и съща власт – божествената. Империята защитавала православната институция, църквата превъзнасяла императора. По този начин светската власт на изток никога не е имала своята легитимна опозиция. Този “цезоропапизъм” няма съответствие на запад, където двете власти никога не са

⁹² Липман, У. *Обществено мнение*, ЛИК, превод Ивелина Ватова, 2001, стр. 302

⁹³ Водеща фигура за установяване на теорията за рационалния избор в социологията след 60-те години на миналия век е Джордж Хоманс.

⁹⁴ Green, S. L. *Rational Choice Theory: An Overview*. Prepared for the Baylor University Faculty Development Seminar on Rational Choice Theory, May, 2002!< http://209.85.129.132/search?q=cache:tRws T66Hp_sj:business.baylor.edu/steve_green/green1.doc+rational+choice+theory+definition&cd=4&hl=bg&cl

⁹⁵ Вж.: Абъркромби, Н и др. *Световен речник по социология*, Издателство Дееелфин прес, Бургас, 1993, с. 13-14

били свързани, тъкмо обратното – постоянно са си съперничили⁹⁶. Именно в борбите за надмощие между светска и църковна власт е възниквала плуралистичната западна политическа култура. Ортодоксът пък е възпрепятствал развитието на критическо мислене и е отслабвал осъзнаването на необходимостта от промяна⁹⁷.

Средновековните европейци живеят със съзнанието, че принадлежат към село или град и към група, притежаваща местен език, така че можели да общуват, без да прибегват до латински или гръцки. Те признават един и същи господар, числят се към едно и също съсловие, което споделя едни и същи привилегии, но най-вече се идентифицират с голямата духовна община на християнския свят⁹⁸. След този период на феодално раздробена светска и сравнително консолидирана религиозна власт Европа ще види деконструиране на монолитната църковна институция и устойчиво нарастване на политическа власт в ръцете на кралете. Реформацията на латинската църква не се ограничава само по религиозни въпроси, това е борба за политическа власт. Протестантите предефинират не само отношенията между човека и Бога, а между човека и държавата, между човека и светския авторитет. Нанасяйки удар на идеала за обединен християнски свят, калвинистите катализират говоренето за Европа като негова алтернатива. Като се изправят срещу несправедливата държава и нейните управници, те полагат началата на **широко участие в публични дебати по политически въпроси**⁹⁹. Реформацията довежда до опасения за разклащане и на светската власт.

В контекста на такива страхове започва да се налага **ценностният модел на абсолютизма**. Процесът, който може да се определи като концентриране на политическа власт, е съпътстван или от концентрация на капитал (Венеция), или от концентрация на насилие (Русия) или от променливи концентрации и на двете (Британия, Франция, Прусия).¹⁰⁰ Концентрираната политическа власт получава първото свое оправдание чрез теорията на Жан Боден за суверенитета от 1576 г., а после и от Хобс. Според *Divine Right of Kings*¹⁰¹ правото на краля да решава¹⁰² произтича от бога. Кралят не се подчинява нито на волята на народа, нито на аристокрацията, нито на църквата, а на божия закон. Пълновластието означава отчитане само пред бога. Всяко противопоставяне на краля е съпротива срещу божията воля и представлява ерес. Класическата дефиниция на Боден¹⁰³ за неделимия суверенитет гласи: *“la puissance absolue et perpetuelle d'une Republique”*.¹⁰⁴ Разбира се, Боден си е давал сметка колко важно е подчинението на поданиците за запазване на властта на монарха. Затова препоръчва и работещ политически инструмент за запазване на властта – вменяване на страх от общ за държавата враг. Този метод ще се експлоатира и за утвърждаване на националните държави в Европа.

Век по-късно (през 1689 и 1690 г.) Монтескьо и Лок вече подготвят революцията срещу абсолютизма и налагането на нов ценностен модел. Лок предлага управлението да бъде подчинено на естествените закони, а не да произтича от наследствения принцип. Той изисква и някаква форма на неутрална власт, която да урежда споровете между управляващи и управлявани. Като развива идеята за управление чрез обществен договор, т.е. чрез съгласие, Лок полага крайтъгълния

⁹⁶ Дейвис, Н. *Европа. История*, Велико Търново, Абагар, 2005, стр. 269 - 290

⁹⁷ Athanassopoulou, E. (Ed.) *United in Diversity? European Integration and Political Cultures*. I.B. Tauris, 2008, p. 42

⁹⁸ Дейвис, Н. Цит.съч., с. 400

⁹⁹ Athanassopoulou, E. (Ed.) *United in Diversity? European Integration and Political Cultures*. I.B. Tauris, 2008, p. 42

¹⁰⁰ Дейвис, Н. Цит.съч., с. 472

¹⁰¹ Божествено право на кралете (превод мой – М. К.)

¹⁰² Анри IV, управлявал Франция от 1589 до 1610 г. и защитник на протестантите, след забележката, че протестантският храм в Шарантон (село до самия Париж) е построен в нарушение на закона, който забранявал строежа на такива храмове на по-малко от пет легви от Париж, решил: "Е добре! Отсега нататък ще се смята, че от Париж до Шарантон има пет легви!" Вж. Минков, М. *Защо сме различни*. София, Класика, 2007, с.71

¹⁰³ Plamenatz J. *Bodin. // Plamenatz J. Man and Society*. Volume One, Longman, 1984, p. 102

¹⁰⁴ абсолютната и постоянна власт на държавата (превод мой - М. К.)

камък на **либерализма**¹⁰⁵. Монтескьо защитава разделението на властите – законодателната власт, изпълнителната власт върху нещата, зависими от правата на хората, и изпълнителната власт, свързана с гражданското право. Всичко ще бъде загубено, твърди той, ако един и същ човек упражнява всичките три власти – властта да създава закони, властта да привежда в изпълнение обществените решения и властта да съди престъпленията¹⁰⁶.

През 1789 под звуците на Марсилезата гилотината прерязва пъпната връв на наследствената власт и я хвърля в ръцете на народа, за да сложи край на домодерната представа за вечното господство на силния над слабия. Народът вярва, че се е справил не просто с един крал, а с всемирната тирания. Норман Дейвис припомня, че тогава един възрастен държавник се оплакал: “Епохата на рицарството си отиде. Епохата на софистите, икономистите и пресметливите успя; и славата на Европа е заличена завинаги”¹⁰⁷. За победителите революцията е начало на модерната френска национална идентичност и овластяването на гражданина. За жертвите на революцията тя е терорът от властта на тълпата. Всички институции на предишния ред били ликвидирани. Близко две години националното събрание работило по проект за конституционна монархия. 30 декрета отменили крепостничеството и отнели привилегиите на аристократите. Държавният щат на духовенството превърнал всички свещеници в държавни чиновници на заплата, а собствеността на Църквата била отчуждена. Общественият живот бил дехристиянизиран чрез светски календар. Установен бил **светският характер на държавата**. Декларацията за правата на човека и гражданина станала новата Библия и войниците я пазели в раниците си. На първата годишнина от падането на Бастилията кралят дал тържествена клетва за върност. Две години по-късно Тюйлери бил шурмуван, кралската гвардия изклана, хиляди в парижките затвори – избити, а кралят детронирани. Луи XVI бил съден и екзекутиран като предател. Мария-Антоанета го последвала, а дофинът Луи XVII бил предаден на осиновители с плебейски произход и умрял от туберкулоза.¹⁰⁸

Така европейският 19 век посреща и после утвърждава нов ценностен модел: **модерната държава с разделение на властите и с върховенството на закона**, прилаган еднакво за всички граждани и по цялата територия. Монархът суверен е сменен от нацията суверен. Навсякъде, където е преобърнат старият ред обаче, с милитаристична агресивност възхожда **ценностният модел на национализма**. Това е векът, в който Наполеон неуспешно е пожелал да властва над цяла Европа (за да бъде последван по-късно от Хитлер), Великобритания се е наложила с икономическа власт и се е превърнала в световна колониална сила, Германия е увеличила мощта си, като се е обединила. Русия се е утвърдила като империя с претенции за влияние. Това е векът, в който европейските нации изглежда са установили властта си над света. Само 50 години по-късно обаче ще видим европейските национални държави на колене пред света: на изток цялата власт е в ръцете на Съветите, на запад – в ръцете на САЩ.

Концентрацията на политическата власт в ръцете на европейски национални правителства компрометира национализма в две последователни световни войни. Единственият възможен ход за Европа е проект за **дисперсия на властта чрез институционализиране на нов ценностен модел за сигурност** и създаване на нови транснационални властови центрове. Ако **терминалната ценност е европейска сигурност**, то **инструменталната ценност на модела е сътрудничество**. Можем да твърдим, че това е иновация за международни отношения по две причини. Първо, победените са интегрирани (запазват достъп до

¹⁰⁵ Plamenatz J. Цит. съч., pp. 209-253

¹⁰⁶ Plamenatz J. Цит. съч., pp. 253-299

¹⁰⁷ Дейвис, Н. Цит. съч., с. 687

¹⁰⁸ Дейвис, Н. Цит. съч., с. 709-723

властов ресурс), не са изключени (както след Първата световна война, което породило небивал стремеж за реванш и направи Хитлер възможен). Второ, (за първи път в историята на международните отношения) се създава *suī generis*¹⁰⁹ международна организация с институции, в които се прилага нов метод за вземане на решения с мнозинство (общостният метод, методът Моне), при който националният суверенитет се трансформира в пост-национален в полза на утвърждаването на наднационални (супранационални) отношения. От Европейската общност за въглища и стомана, през Европейската икономическа общност, Европейската общност за атомна енергия и Европейската общност до Европейския съюз от Маастрихт, Амстердам, Ница и Лисабон тенденцията за вземане на решения относно обвързващо държавите членки *Acquis Communautaire* с **мнозинство** за все повече обществени сектори се утвърждава като най-важната характеристика на европейската интеграция.

Така от средата на миналия век властта на националната държава в Европа изтича нагоре (към т.нар. наднационални институции на Европейските общности, сега – Европейски съюз); настрани (чрез усилващото се влияние на медиите като четвърта власт и на гражданското общество – което също може да претендира за четвърта по въздействията си власт) и надолу (чрез процесите на регионализация, които съпътстват европейския проект още от времето на неговия вдъхновител Жан Моне). Така се стига до ограничаване на властта на държавата, до “малката държава”, както я нарича Нисбет¹¹⁰. Началото на 21 век динамизира процесите на дисперсия на власт – достъпът до информационни и комуникационни технологии направи възможни многообразни групи за натиск, които претендират за влияние и глобално признание.

Цветан Тодоров, изследвайки завладяването на Америка, твърди, че в продължение на триста и петдесет години Западна Европа се е стремела да се наложи, да асимилира другия, да претопи външната другост и до голяма степен е успяла. “Начинът ѝ на живот и ценностите ѝ са се разпространили в целия свят, както го е искал Колумб, колонизираниите са възприели нашите обичаи и ходят облечени”¹¹¹. Европейците не само са завладявали външния друг – местния човек от Америка и други континенти, не само са преследвали вътрешния друг - евреина, но в същото време са развивали и способността си да разбират другия.

Като подкрепяме изцяло тази теза, смятаме, че Европа, познала свръхконцентрации на власт, е изживяла и най-страшните последици от това. Затова след Втората световна война беше започнат гореспоменатия уникален експеримент на общностно изграждане и развитие, в който европейците започнаха да се учат как да институционализират приемането на другостта, как да разпределят властта, така че **да не се допуска трайна доминация на един единствен властов център**.

Към разбирането за властта се добави идеята, че крайните продукти на властта трябва да са резултат от интервениране на най-широк кръг заинтересувани групи¹¹². Изборът на ценностен модел, инкорпориран в поредицата от договори, беше и ще продължава да бъде предмет на дълга и с възможно най-разнообразен кръг участници дискусия. Компромисът е с положителна конотация, той се възприема като необходимото включване на гледната точка на “различния”, а не като отстъпление от “моята” позиция. Властта е по-скоро правото да се иницира дискусия, да се започне диалог, за да се стигне до консенсус. Властта в обединена

¹⁰⁹ от латински - единствена по рода си, уникална, създадена за определена цел

¹¹⁰ Вж. *Властта и хората. Конфликтите на българското общество*, С. 1997, с.15

¹¹¹ Тодоров, Цв. *Завладяването на Америка. Въпросът за другия*. Библиотека Идеи. Университетско издателство “Св. Кл. Охридски”, С., 1992, стр. 236

¹¹² Kooiman, J. *Modern Governance: New Government–Society Interactions*. Sage, 1993

Европа е *обуздана* според сполучливото определение на Катценщайн¹¹³. Цветан Тодоров вижда Европа да влиза в ролята си на “спокойна сила” в контекста на глобалната политика¹¹⁴. Тук можем да добавим, че за обединена Европа се използва понятието като гражданска сила и мека сила. Това е така, защото проектът за обединена Европа от самото си начало беше изключил войната като политически инструмент. От по-ново време можем да си спомним за разногласията ѝ със САЩ относно войната в Ирак и за ненамесата с военна сила във войните в бивша Югославия от началото на 90-те години на миналия век. Тъкмо “укротяването” на властта и сбогуването с оръжията са основополагащ идентичностен белег на онази част от Европа, която днес е организирана в Европейски съюз.

Както посочихме в началото на тази част от изследването, нашата теза гравитира около разбирането за властта в пряка връзка с конструирането и прилагането на политически ценностен модел. Въз основа на всичко казано дотук смятаме, че **властта може да се определи като:**

установено чрез свободен избор на общностно мнозинство или чрез насилие временно доминиране на обвързващ цялата общност ценностен модел, който се транспонира в общностна практика (1.решения, 2.дейности/поведения, 3.оценки) с решаващото участие на оправомощено малцинство.

Властта, с други думи, е енергията, която задвижва или задържа ограничена във времето¹¹⁵ общностна промяна.

Тази дефиниция, която съдържа вземането на решения като една от трите основни функции на властта, ни отвежда към понятието *парламент* (институцията, която взема нормативните решения). *Парламент* произлиза от френския глагол *parler*, който означава *говоря*. С развитието на демокрацията говоренето придобива все по-голяма значимост за политическата власт. Професорът по международна политика Акихико Танака¹¹⁶ отбелязва, че и в световната политика думите стават все по-значими: “*word politics is becoming more important in world politics*”¹¹⁷. Изследователи на политическата идеология като Маклелън¹¹⁸ и Томпсън¹¹⁹ са категорични, че в модерните общества нараства предпочитанието към използване на езика като локус и средство за идеологически борби пред упражняването на властта чрез средствата на принудата.

Като имаме предвид формулирания от нас теоретичен модел и предложената дефиниция за властта, ще изследваме ролята на езика **първо**, при конструиране на временен ценностен модел; **второ**, при неговото налагане като задължителен за цялата общност и **трето**, при неговото транспониране в общностна практика.

Нека на първо място се фокусираме върху **езика в първата и третата от гореизброените три функции, а именно – да конструира политически ценностен модел и да осигури транспонирането му в общностна практика.**

За целта ще приложим метода *дискурсен анализ* върху извадка от дискурс “**The Third Way**” (“Третия път”). В извадката са включени следните източници:

¹¹³ Katzenstein, P. *Tamed Power: Germany in Europe*. Ithaca, Cornell University Press, 1997

¹¹⁴ Тодоров, Цв. Цит. съч., с. 98

¹¹⁵ Периодът на най-дълго управление в Европа се свързва с Луи XIV. Той носил короната на властта 72 години.

¹¹⁶ Tanaka, A., *Issues for Japan's East Asian Diplomacy*, Japan Review of International Affairs (Spring 1999:11)

¹¹⁷ Политиката чрез думи става по-важна в световната политика (превод мой – М. К.)

¹¹⁸ McLellan, D. *Ideology*. Open University Press, 1986

¹¹⁹ Thompson, J.B. *Studies in the Theory of Ideology*, Polity Press, 1984

— Коментар за Третия път на социалния редактор на BBC Н. Диксън: *“What is the Third Way? Tony Blair has committed his government to treading the Third Way. Both US President Bill Clinton and German Chancellor Gerhard Schroeder espouse the same doctrine. But what does it really mean?”*¹²⁰

— **Онлайн дискусия за Третия път:** *“The Third Way: summary of the NEXUS on-line discussion”*. Edited by *David Halpern*, with *David Mikosz*.¹²¹

Поставяме си задачата да посочим примери за конкретни езикови форми, чрез които е конструиран ценностният модел (конструкт от терминални и инструментални ценности) на Третия път, смятан за алтернатива на капитализма и социализма и свързан с правителствата на Тони Блеър и Гордън Браун във Великобритания, Герхард Шрьодер в Германия, Бил Клинтън в САЩ, Хоук и Кийтинг, както и Кевин Ръд в Австралия, Кретиен и Мартен в Канада, Вим Кок в Холандия, Хелън Кларк в Нова Зеландия. В конкретния случай ще фокусираме нашето внимание върху модела, предложен, приет и осъществен във Великобритания. Основните езикови конструкти са представени в Таблица 4 на английски език (оригиналният език, на който са възникнали) и са преведени (навсякъде преводът е мой – М. К.) и разяснени на български език.

Таблица 4

	Политически ценностен модел “Третият път”
Общи положения	<p>Проект за политическа практика без теория, планиран е с оглед на ориентацията “отдолу – нагоре” и се ръководи от прагматичния принцип what is best is what works (най-добро е това, което сработва).</p> <p>Проектът е отговор на global changes (глобални промени): глобализация, технологичен напредък и информационни индустрии, трансформация в ролята на жената, недоволство от отдалечените политически институции. Проектът е алтернатива на ценностен модел, известен като TINA, There Is No Alternative to neo-liberalism (няма алтернатива на неолиберализма). Проектът може да се нарече CORA - community, opportunity, responsibility, accountability (общност, възможност, отговорност, отчетност). Тези приоритизирани ценности са съотносими с обобщения идеал за един по-хуманен свят.</p> <p>Проектът е замислен така, че политиките му (т.е. инструментите за неговото осъществяване) да произтичат от приоритизираните ценности, а реализацията на тези политики да доведе до enhanced quality of life (подобряване на качеството на живота, разбирано като по-благоприятна жизнена среда, солидарност, социална справедливост, свобода, а не просто подобряване на икономически показатели).</p>
Терминални ценности:	Ценностният модел е базиран върху четири терминални ценности:

¹²⁰ “Какво е трети път? Тони Блеър накара правителството си да тръгне по Трети път. И американският президент Бил Клинтън, и германският канцлер се ожениха за същата доктрина. Но какво всъщност представлява тя?” (Превод мой – М.К.) //< http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/458626.stm>

¹²¹ Третият път: резюме от дискусия на британски виртуален мозъчен тръст. (Превод мой-М.К.) //<
<<http://www.netnexus.org/library/papers/3way.html>>

	<p><u>Community: Общността, разбираана като подобрени човешки отношения.</u> На първо място се поставя не интересът на индивида, а интересът на общността, защото се приема, че един човек може да осъществи най-пълно потенциала си в общност, която се справя и просперира. Доверието и благородството са основни компоненти на общността, те се проявяват чрез загриженост и взаимно уважение. Индивидите трябва да се насърчават да си сътрудничат помежду си и с институциите и да създават конструктивни партньорски мрежи за решаване на проблеми, вместо да си съперничат едни с други.</p> <p><u>Opportunities for all: Равни възможности, разбираани като достъп до възможности за всички, специални привилегии за никого.</u> Тази ценност е основана на признанието, че достъпът до равни възможности не е осигурен. Съществува порочен кръг от лишения, който трябва да бъде преодолян чрез позитивна дискриминация – на лишените трябва да се осигури достъп до образование, здравеопазване, добри жилищни условия, добри съседски отношения и т.н. Акцентът е върху равни възможности за достъп до работни места – трудът се смята за източник на достойнство, трудът е този, който социализира.</p> <p><u>Responsibility: Отговорност за всички и от всички.</u> Необходимо е поемане на отговорности, а не просто заявяване на претенции. Родителите са отговорни за децата си, учителите са отговорни за учениците си, младите са отговорни за по-високото си образование, лекарите са отговорни за решенията, които вземат и т.н., т.е. индивидите са отговорни пред общностите и пред държавата. С други думи, изоставена е гледната точка за жертвите, за експлоатираните маси. Възприета е тезата, че всеки трябва да се насърчава да поема и да носи отговорност. Такава етика на взаимната отговорност отхвърля както политиката на оправомощаване на определени индивиди, така и политиката на отказ от отговорност пред общността.</p> <p><u>Accountability: Отчетност.</u> Така, както индивидите са отговорни пред обществото, така структурите от публичния сектор са длъжни да се отчитат пред гражданите както никога досега. Това означава, че трябва да се ревитализират демократичните механизми, че трябва да се въведат индикатори за ефикасност и ефективност на всички управленски нива. Например колко пациенти са изгубили живота си в хирургическа зала, или колко хора с увреждания са се квалифицирали или са започнали работа. Тази ценност е свързана с преценката, че публичният сектор се нуждае от повече контрол, за да осигури качество на публичната услуга. Отчетността може да осигури прозрачност на една демократична политическа система и да преодолее дистанциите между политици и граждани.</p>
<p>Инструментални ценности</p>	<p><u>State as a guarantor, not a provider of services: Държавата се разглежда като гарант за достъп на гражданите до публични услуги,</u> а не като доставчик на услуги. Държавата</p>

носи отговорност да гарантира достъпа до определени блага, но това не означава, че тя директно ги предоставя. Държавата изисква от индивида, или от трета страна да предприеме действия, които осигуряват достъп до важни блага. С други думи, държавата осигурява условия на гражданите да действат сами. Държавата окуражава включването на частния сектор и на неправителствения сектор, за да се постигнат публични цели. Оттук произтича преосмислянето на ролята на публичните финанси, както и необходимостта от иновативен подход към редица политики. Държавните институции участват във форми на взаимност и диалог като път за постигане на целите.

Support for an inclusive community: Подкрепата за включващата общност означава на първо място подкрепа за практики на включване и съпричастност. Всяка изключваща общност увеличава потенциала за конфликт и разделение. Приоритет става приобщаването на тези, които са маргинализирани – не защото са по-важни от други, а защото това е тестът за успех на целия ценностен модел. Хората, които се нуждаят от помощ, са около 10% от цялото население. Изключените съставляват и една голяма част от най-видимия социален проблем – престъпността. Но формалното включване не е достатъчно. Всяка политика трябва да привлече хората като активни участници, те трябва да чувстват, че имат думата при вземане на решения. Общността, създавана насила, дискредитира идеята за общността. На второ място, моделът трябва да оперира във всички сфери на обществена дейност – и в икономиката, и в културата.

Employment-centered social policy: Социалната политика е центрирана около заетостта. Като се подкрепя икономическия растеж, предприемачеството и натрупването на национално богатство, се осигурява и възможност за разкриване на работни места. По-голяма социална справедливост означава гарантиране на достъп до труд. Тъй като заетостта е все повече базирана на знания, това значи на първо място да се окуражава непрекъснатото придобиване на умения, да се увеличават възможностите за обучение и работа на хората в неравностойно положение, да се увеличават стимулите за тях. Този подход е различен от политиката на пасивни социални помощи за безработни. Освен това, така се съчетава отговорността на държавата с индивидуалната и общностната отговорност.

Asset-based egalitarianism: Егалитаризмът се разбира като осигуряване на равен достъп до активи. Трябва да се предоставят ресурси на тези, които най-много се нуждаят от тях. Необходими са координирани действия за промяна на началното разпределение на активи, напр. уменията, с които хората излизат на пазара на труда. На второ място е важно да се структурира такава данъчна политика, която да позволи спестявания и на по-бедните семейства, или нещо още по-радикално, например да се институционализира грантова система за основен капитал – всеки индивид, придобил зрялост да има достъп до грант, който ще използва или за

	<p>образование или за започване на бизнес.</p> <p><u>Deepening the democracy and devolution: Подобряване на демократичните механизми и децентрализация.</u></p> <p>Демократичната реформа е от централна важност. Основен инструмент е децентрализацията нагоре, надолу и настрани, както и “овластяване” на гражданите. Всяко равнище трябва да има своя дял суверенитет, но никое не трябва да живее с илюзията за абсолютен суверенитет. Трансферът на власт трябва да се разбира както към ЕС, така и към регионите. Необходими са иновативни процедури за консултиране с гражданите, напр. относно данъчната политика като събираемост и като разпределение на приходите. Оттук произтичат едновременно по-големи политически възможности и по-голяма отговорност на избирателите. По този начин се възстановяват политически и социални връзки. Мнозинството от гражданите трябва да се ангажира. Новите технологии предлагат възможности за това, но важният проблем е да се мотивират хората за участие. Трябва да се окуражават независимите социални движения като израз на независимо от правителството и частния сектор гражданско общество. За подобряване на отчетността пък са нужни нови стандарти за измерване на ефикасност и ефективност, нови регулации и нови форми на контрол спрямо публичния сектор.</p>
<p>Някои примери за транспониране на ценностния модел в практиката</p>	<p>От 1997 г. е обявена приоритетната програма 3E – Education, Education, Education (3O – образование, образование, образование). Положени са много усилия, за да се осигури lifelong access to learning and training (достъп до обучение през целия живот). От 2006 г. се създават National Skills Academies (национални академии за придобиване на умения), които представляват мрежи, ръководени от работодатели, както за възрастни, така и за завършващи училища и колежи, за работещи, за работодатели, за новопостъпили на работа и за хора, които желаят да променят кариерата си. В тези образователни центрове в тясно сътрудничество с работодатели се развиват компетенции, от които се нуждаят ключови сектори на икономиката. През 2006 г. се учредява програмата Train to Gain (приблизителен превод – учи да сполучиш). По тази програма се осъществяват проекти, финансирани от държавата и целящи гъвкаво и специфично образование за бизнеса и за наеманите от него, за да се подобри дейността в частния сектор, да се стимулира повишаване на заплатите и израстване в кариерата и като цяло да се подобри икономиката. Създават се Academy Schools (средни училища), които се финансират от държавата, от частни дарения и др., които са по-автономни от традиционните училища, могат частично да приемат самостоятелни учебни планове в сътрудничество с финансиращите ги структури. През 2003 г. се създават Knowledge Transfer Partnerships (Партньорства за трансфер на знания). През 2005 г. Великобритания разполага с третата по обхвата си икономика, основана на знанието – 48% от работните места са в индустрии, базирани на знание. Преди</p>

	<p>Великобритания са само Швеция и Дания.</p> <p>През 1998 г. е открита програмата Sure Start (Сигурен старт). Чрез проекти по тази програма на нуждаещи се групи се предоставят услуги като грижи за малки деца, ранно образование, здравна помощ на семейства.</p> <p>През 1998 г. е учредена програмата New Deal (Нова работа), чиято цел е да се намалява безработицата, като се осигурява обучение, субсидирана заетост, както и работа за доброволци.</p> <p>През 1998 г. са създадени Regional Development Agencies (Агенции за регионално развитие) като неправителствени организации, които партнират с правителството в процесите на децентрализация и социално-икономическо развитие на регионите.</p> <p>През 1998 г. се въвежда Minimum Wage (минимална работна заплата).</p> <p>През 2002 г. е основан Child Trust Fund (Попечителски фонд за деца) в духа на инструменталната ценност asset-based egalitarianism (егалитаризъм, основан на равен достъп до ресурси). Деца, родени след 2002 г., имат достъп до финансова помощ от 250 британски лири за откриване на банкова сметка, която могат да ползват след навършане на 18 години.</p> <p>През 2003 г. е осигурен достъп до working tax credit (кредит за работещи) както и достъп до tax credit (кредит за бизнеси, които предприемат развойна и внедрителска дейност).</p> <p>По време на мандата са въведени и увеличени environmental taxes (екологични данъци).</p> <p>От 2005 г. се създават Independent sector treatment centres (Независими центрове за лечение) и Foundation hospitals (болници-фондации), наричани още специализирани болници. Те се занимават с обичайни диагностични и хирургически процедури, а не със спешни случаи. Наличието им осигурява лечение в по-кратки срокове и разтоварва останалите болници. Те осигуряват финансирането си както от държавния бюджет чрез привличане на пациенти, така и от други източници и се управляват на принципа на кооператив от местни хора, пациенти и здравен персонал. По този начин се създава т.нар. quasi-market (квази-пазар, конкуренция за пациенти).</p> <p>Още от началото на първия мандат започва процесът по devolution (децентрализация) и по създаване на regional assemblies (регионални парламенти).</p>
--	---

Както видяхме, един ценностен модел и неговото транспониране в практиката представлява логически конструкт, който експлицира визия за общностното развитие. Колкото по-обосновани, разбираеми и добре свързани помежду си са елементите на този конструкт, толкова по-големи са шансовете на модела да привлече подкрепа и легитимност в дългосрочен план. Такъв е случаят с представения по-горе модел, който се прилага във Великобритания от 1997 година в рамките на три управленски мандата.

Нека сега се спрем на функцията на езика, свързана с втория компонент на властта - **налагането на ценностен модел като задължителен за цялата общност**. Ще разгледаме три случая на езиково конструиране на понятия и установяване чрез тях на нови значения, на нови "истини" за общността – един за древния Египет, един за Франция на Луи XIV (Краля Слънце) и един от по-ново време за България в т.нар. период на преход .

Египтяните изграждат своята цивилизация върху пантеон от множество божества. Политеизмът им се изразява в култове към бог Ра – на животрептящото слънце, към небесната богиня Нут, към Хапи – повелителят на река Нил, към Анубис – бога в задробното царство, към Хор - покровителя на фараона. Особено почитан бил богът на слънцето Ра, наречен Амон – "съкровения". В негова чест били построени храмове на слънцето, управлявани от жреци. Те засилили влиянието си до голяма степен и си присвоили функции, които далеч надвърляли религиозната – наричали храмовете "къщи на живота" и ги превърнали в стопански, образователни и научни центрове. Притежавали огромни богатства от земи и добитък. В средата на 14 в. пр.н.е. обаче фараон Аменхотеп решил да проведе религиозна реформа. Той провъзгласил култа към нов бог – **бог Атон (слънчев диск)** за единствен и забранил почитането на останалите богове. В негова чест построил град **Ахетатон (хоризонт на Атон)**, а себе си наименовал **Ехнатон (угоден на Атон)**. Основното средство, с което си послужил, бил езикът – променил името на върховния бог, своето име и това на седалището на властта и по този начин наложил **нов ценностен модел**. Въведеният монотеизъм, му позволил да концентрира властта в свои ръце и да неутрализира властта на жреците. След неговата смърт обаче египтяните се върнали към политеизма¹²².

Френският абсолютизъм се свързва с името на Луи XIV. Той се възкачва на трона през 1643 и управлява до 1715 г., като слага началото на близо 200-годишното френско превъзходство, продължило до падането на Наполеон. Краля Слънце идентифицира държавата със себе си и, като произнася, влизайки в Съдебната палата, фразата, с която остава в световната история: "**L'État, c'est moi**"¹²³, огласява **ценностния модел на концентрираната в едно лице власт**, която се установява и налага чрез въвеждане на институции със специфични имена¹²⁴. Луи XIV създава малък, но силен комплекс от централни институции, управлявани лично от него. На върха стои **Conseil en Haute** (върховен съвет), където се обсъжда висшата политика с малка катерия от съветници. Осъществяването на политиките е поверено на секретариат с четири функции – **Étranger** (външните работи), **Guerre** (войната), **Marine** (флотата), **Maison du Roi** (кралския двор), както и на вторични комитети – **Conseil Royal** (съвет по финансовите въпроси), **Conseil Privé** (съвет за съдебните декрети), **Conseil de Conscience** (съвет за религията), **Conseil de Justice** (съвет за систематизиране на закона). Провинциите разпределя на своите **Intendants**, които от обикновени следствени инспектори постепенно се превръщат в постоянни вицекрале, като всеки наблюдава финансовите и съдебните дела в своята територия на **généralités** (компетентност). Построява двореца **Le château de Versailles** (Двореца Версай), за да свързва благородниците, които служат на краля и държавата. Въвежда нова йерархия на чинове и титли, като ги подкрепя с подходящи пенсии, започвайки с **enfants de France** (кралското семейство); **pairs** (принцовете по произход заедно с 50 херцози и 7 епископи) и завършвайки с **noblesse d'épée** (кадрите от старите военни фамилии) и **noblesse de robe** (цивилните придворни).

¹²² Арnaudов В., Цв. Цветански, Е. Михайлова и др. *История и цивилизация*. Булвест, С., 2008, с. 36-37

¹²³ Държавата, това съм аз.

¹²⁴ Представянето на новите езикови конструкции, с които Краля Слънце установява абсолютна власт, се основава на данни от Дейвис, Н. Европа . История, Велико Търново, Абагар, стр. 598 - 638

Луи XIV въвежда икономическа политика, известна като **Colberisme** по името на своя създател. Колбер прилага систематично планиране на икономическото развитие – **dirigiste** (управлявана, командна) форма на меркантилизма. Във финансовия сектор се създава **Contrôle Général** (финансов контрол), чрез който се надзирават следните финансови институции: **Trésor de l'Épargne** (хазната), **État de Prévoyance** (предварителният годишен план), **État au Vrai** (търговският баланс) и **Grand Livre** (счетоводната книга на държавата). Монетният двор започва да сече красивия златен **louis d'or** (луидор) и сребърното **écu** (екю). Във фискалния сектор се залага на **Caisse des Emprunts** (събиране на държавни заеми), **Ferme Générale** (събиране на данъци), въвеждане на **Taille** (поземлен данък, чиято събираемост е в компетенциите на интендантите на провинциите и остава на тяхно разположение). След смъртта на Колбер бюджетният дефицит започва да расте и се въвеждат нови данъци – **capitation** (данък на глава от населението) и **dixième** (десятък), започва и печатане на **billets de monnaie** (книжни пари). В търговския сектор Колбер успява да подчини цялата частна дейност на държавно регулиране и дава приоритет на държавната инициатива. **Code de la Draperie** (текстилен кодекс) е израз на увлечението му по детайлно регулиране. Държавните търговски компании (**des Indes Orientales, des Indes Occidentales, du Nord, du Levant**) са създадени поради убеждението, че държавното богатство се увеличава чрез внос.

Под ръководството на **Bureau de guerre** (военната канцелария) огромни усилия са насочени за укрепване на армията, обучавана във военни академии и разполагаща със система за повишаване за заслуги. С личното участие на **Ingénieur du roi commissaire-général des fortifications** (кралския инженер и главен комисар на укрепленията) маршал Себастиен Ле Прстре де Вобан е изградена верига от 160 внушителни крепости по северната и източната граница.

Когато хугенотите – трудолюбиви и влиятелни протестанти, започват да изглеждат като заплаха за властта, католиците и кралят определят дейността им като незаконна, започват да рушат храмовете им и да създават **caisse des conversions** (фонд за покръстване), който да награждава **nouveaux convertis** (новопокръстените) с по 6 ливри на глава. Изкореняването на протестантството се превръща в държавна политика и се изковава понятието **dragonnades** (драконовски мерки – мъчения, смърт и конфискация на имуществото), което са предназначени за онези, които отказват. Над милион френски граждани са принудени да се подчинят или да бягат. Съпротивата продължава над 30 години.

В сферата на културата и изкуството **Classicisme** (класицизмът) се превръща в официална доктрина, налагаща хармонията и реда като водещи естетически ценности. **Académie Française** (Френската академия) издава голям речник през 1694 г. и започва да действа като официален защитник на френския език. Началата на **Académie de Peinture et de Sculpture** (Художествената академия), **Académie de Musique** (Музикалната академия), **Comédie Française** (Френският комедиен театър) са поставени през този период.

Създаденият от Луи XIV **език за налагане на властта** се установява трайно поради 72 годишното му управление. В голяма степен може да се твърди, че Луи XIV конструира понятия, които впоследствие гарантират в дългосрочен план оцеляването на утвърдената още тогава френска политическа култура. В Европейския съюз и до днес Франция, за разлика например от Великобритания и Германия, запазва твърдия си курс по отношение на **dirigisme** (намеса на държавата в стопанските дела). Най-показателни са два примера, единият е свързан с европейска разпределителна политика, а другия – с европейска политика, регулираща пазара: в първия случай Франция силно подкрепя общоевропейската селскостопанска политика, чрез която се осигуряват субсидии за земеделските стопани и от която в най-голяма степен се възползват френските фермери, а във втория оказва помощ на свои компании–шампиони, което е в противоречие с

европейската политика за защита на конкуренцията. Що се отнася пък до сферата на образованието, и до днес Франция гарантира престижно образование на кадрите от държавната администрация и армията и инвестира в разпространение на френския език и култура.

Третият пример се отнася до България. 1989 г. отбеляза начало на обществено-политическа трансформация. Налаганият дотогава едноценностен политически модел започна да отстъпва на многоценностен. Този процес беше съпътстван от промяна на езика.

Ще демонстрираме тази промяна в езика чрез семантичен анализ, т.е. старите понятия и новите понятия ще бъдат разгледани като принадлежащи към семантични гнезда¹²⁵, за да се открие различието. В Таблица 5 са включени 30 семантични гнезда с понятия, които са особено индикативни:

Таблица 5

№	Семантично гнездо, към което се отнася понятието	Понятия, конструирани при доминация на комунистическия ценностен модел	Понятия, конструирани при доминация на плуралистичен ценностен модел
	Име на държава	Народна република България	Република България
2.	Обръщение при съотнасяне към друг/а	Другарю, Другарко, Другари	Господине, Госпожо, Госпожице, Дами и господа/Госпожи и господа
3.	Част от международна система	социалистически лагер, социалистически блок, пролетарски интернационал	Европейски общности, Европейски съюз, НАТО, Съвет на Европа и т.н.
4.	Характеристика на политическа система	диктатура на пролетариата, ръководна роля на комунистическата партия	демокрация; политически плурализъм, многопартийна система
5.	Политическа партия	БКП / БЗНС	СДС, БСП, ДПС, ДСБ, НДСВ, ГЕРБ и т.н.
6.	Обществена организация, която не е партия	чавдарчета, пионерска организация, комсомолска организация, отечествен фронт, профсъюзна организация	многообразие от неправителствени организации, фондации, сдружения, дружества и др.
7.	Период за постигане на цел	петилетка	мандат, програмен период
8.	Съвместно целеполагане, съвместна дейност и оценки	дружба, братска дружба	сътрудничество, координация, партньорство
9.	Органи за опазване на обществения ред	милиция	полиция
10.	Органи за опазване на границата	гранични войски	гранична полиция

¹²⁵ Чрез метода на семантичните гнезда се групират думи, които принадлежат към една смислова област.

11.	Органи, опазващи сигурността	държавна сигурност	национална сигурност
12.	Човек с различни политически възгледи	враг на народа	политически опонент
13.	Хора, напускащи страната по политически причини	вражески емигранти	политически емигранти
14.	Хора, напускащи страната по икономически причини		икономически емигранти
15.	Мнение на (по-голямата) част от хората		обществено мнение
16.	Публично изразяване на мнение от група хора	манифестация (изразяваща положително мнение)	протест, демонстрация (изразяваща отрицателно мнение)
17.	Сфера от обществената дейност	отрасъл	сектор, бранш
18.	Персонална отговорност за развитие на организация/обществена структура	управление, ръководство	мениджмънт, лидерство
19.	Обща характеристика на икономическата дейност	планова икономика	пазарна икономика
20.	Дейност, осигуряваща достъп до пазара	пласмент	маркетинг, реклама, промоция и др.
21.	Хора, които временно не са заети с трудова дейност		безработни
22.	Публична комуникация	пропаганда и агитация	връзки с обществеността, PR
23.	Отличия, признаващи принос на лица	ударник, герой на социалистически труд, заслужил учител, народен артист, носител на орден "Червено знаме" и др.	политик на годината, banker на годината, мениджър на годината, мис България, носител на наградата Аскеер и т.н
24.	Отношение към частната собственост	експроприация, национализация, колективизация	приватизация, реституция, право на частна собственост
25.	Основна характеристика на пазара	дефицит на потребителски стоки	конкуренция на потребителски стоки
26.	Абревиатури за икономически агенти	ТКЗС, АПК, ширпотреб, наркооп и др.	ООД, АД, ЕТ и др.
27.	Организация, извършваща икономическа дейност	промишлено предприятие, кооперация	фирма, компания, холдинг, корпорация
28.	Състезание между икономически агенти	социалистическо съревнование	конкуренция
29.	Магазин с разнообразни стоки	нармаг	супермаркет, мол
30.	Инцириране на дейност в частна полза	работа по Постановление 56	предприемачество

Разбира се, този списък подлежи на продължение. В последната колона от таблицата могат да бъдат открити новоизковани понятия (например, *връзки с обществеността*) или ревитализирани понятия от епохата преди 1944 година (като *предприемачество*), новонавлезли чужди думи (като *политически плурализъм, холдинг и мол*).

Същевременно могат да се посочат и примери, които свидетелстват, че промяната (ако е еволюционна, а не революционна) е дълъг процес на борба за надмощие на едно понятие над друго, осъществявана от застъпниците на съответните понятия. Един такъв пример е продължаващата паралелна употреба на понятието “ведомство” заедно с “министерство”. По своя произход¹²⁶ думите *министерство, министър, администрация* са свързани с латинското *ministrare*, което означава “служи”, докато коренът на ведомство е съотносим със значение “зная” и следователно с импликацията, че държавните ведомства претендират за монопол над знанието по определени политически въпроси и по този начин властта им не подлежи на оспорване. С други думи, въпреки смяната на политическата система държавните служители, служейки си с понятието “ведомство”, фактически показват, че все още не се възприемат като обслужващи, а се осъзнават като доминиращи над гражданите.

Все още българските закони не са се разделили с понятия като например *командировъчна заповед (ако заместим чуждицата, се получава заповедна заповед)*, с които се внушава, че се работи под команда. В термин от трудовото право като *отпуск* например, правото на работника/чката да ползва период за почивка напълно отсъства, началникът е този, който “отпуска”, т.е. решава дали да ги пусне или не.

Посочените примери свидетелстват, че изследването на езика на българските закони представлява изключително интересно поле. То може да се използва за измерване на степента на осъществената/неосъществената промяна, т.е. за резултатността на властта.

С казаното дотук се опитахме да покажем, че властта е немислима без ценностен модел. **Ценностният модел пък придобива публичност и започва да се налага чрез езикови форми**, които започват да олицетворяват новата норма, новия “здрав разум”.

На следващо място ще посочим, че налагането на ценностни модели зависи и от успешната **политическа комуникация** с многообразните си формати – речи, презентации, дебати, дискусии, преговори и т.н. Тук езикът също има определяща роля. Както отбелязва Липман, “Сътворяването на съгласие не е ново изкуство. То е много старо и се е очаквало с появата на демокрацията да отмре. Но не е така. На практика в техническо отношение то е направило огромна крачка напред, тъй като сега се опира по-скоро на анализа, отколкото на закона на показалеца. По този начин, като следствие от психологическите изследвания, съчетани с модерните средства за общуване, практиката на демокрацията прави завой. Свидетели сме на революция, която е далеч по-съществена, отколкото каквато и да е промяна в икономическата власт. ... методът на убеждаването се превръща в съзнателно изкуство и постоянен инструмент за управление на народа ...знанията за това как да се постигне съгласие ще изменят всяко политическо пресмятане и всяка политическа сметка...старите константи в нашето мислене се променят под въздействието на пропагандата, без да е нужно тя да се възприема единствено откъм лошата ѝ страна.”¹²⁷ Коен и Най пък, подчертават, че политическите преговори са обикновеното средство за транспиране на потенциала на властта в крайни ефекти¹²⁸. Днес на практика съществува консенсус, че консенсусът е

¹²⁶ Вж. Онлайн етимологичен речник: <http://www.etymonline.com/index.php?term=administer>

¹²⁷ Липман, У. Цит.съч. , с. 203-204

¹²⁸ Keohane, Robert, Joseph S. Nye. Power and Interdependence. Longman, 2001, p. 10

постижим чрез политическа комуникация. Затова и политическата комуникация е съществен раздел от съвременните учебници по политология¹²⁹.

Харалд Мюлер, който изследва международните отношения именно като комуникация, подчертава неоспоримостта на факта, че **международната политика се състои главно от действия с езикова форма**¹³⁰. Дипломацията до голяма степен е въпрос на език. Дори когато става дума за неезикови взаимодействия, като напр. финансови трансфери или военни действия, това може да се случи единствено в контекста на езикови употреби. Затова според него е уместна теория, която отдава значимото на езика. Мюлер смята, че е приложима теорията на Ю. Хабермас¹³¹ и се позовава на неговата дефиниция за комуникативно действие: "комуникативно действие е тази форма на социално взаимодействие, в която плановите за действие на различни действащи лица се координират чрез обмен на комуникативни актове, т.е. чрез използване на език, ориентиран към постигане на разбирателство" (Превод мой – М. К.).

Авторът разкрива потенциала на тази теория за анализирание на международните отношения. Тя не елиминира утилитарния елемент, а го поставя в подчинена позиция в рамките на едно по-изчерпателно разбиране за действието като *стратегическо* и *комуникативно*. Чрез стратегическото действие се преследва цел, чието постигане е зависимо от други субекти, които са сами по себе си също участващи в действия. Стратегическото действие, което съдържа елемента на рационалния интерес и е подобно на утилитарното понятие за действие, е насочено към цели, чието осъществяване зависи от постигането на влияние върху други субекти. Комуникативното действие пък е ориентирано към постигане на разбирателство. То включва усилието да се достигне до съгласие между участниците чрез реципрочна аргументация в рамките на и при посредничеството на езика. Говорещият се стреми да постигне валидност на твърденията си в три измерения, всяко от които следва да бъде признато от страна на слушащия – първо, по отношение на истинността на това, което казва (т.е. съответствие на фактите), второ - по отношение на правилността (нормативната валидност) на това, което казва, и трето - по отношение на откровеността на това, което казва (т.е. слушащият да приеме, че това, което говорещият казва, е именно това, което говорещият има предвид). Ако слушащият има съмнения относно някоя от горните валидности на твърдението, то говорещият трябва да използва приемливи аргументи, които могат да бъдат осветлени в рационален дискурс. Всяко от трите измерения – фактологичното, нормативното и вътрешното (присъщото само на говорещия) могат да бъдат тествани чрез аргументи. Във връзка с това е важно говорещите да споделят един и същ *жизнен свят*. Под *жизнен свят*¹³² се разбира сумата от споделян и онаследен опит, предаван чрез културата склад от интерпретативни модели, който е организиран **чрез езика**. За всеки участник порция от този свят предоставя материал за въпроси по обсъждания проблем, а целият жизнен свят служи за фон, който не се поставя под въпрос и осигурява споделяно допускане на принципи, приети като основа за валидност. Жизненият свят се репродуцира чрез безбройни всекидневни взаимодействия между социалните участници, взаимодействия, в които исторически традиции и ценности едновременно се трансмитират и трансформират. Комуникативното действие има своите предпоставки. На първо място се изисква общуващите партньори да се признават

¹²⁹ Вж. например Ranney, A. *Governing. An Introduction to Political Science*. Prentice Hall, Englewood clieffs, New Jersey 07632, 1990

¹³⁰ Mueller, H. *International relations as Communicative Action. II* Fierke, Karin M., Knud, Erik, Jorgensen. *Constructing International Relations: The next Generation (International Relations in a Constructed World)*, M.E. Sharpe., 2001, p.

¹⁶¹

¹³¹ Вж. Habermas, J. *The Theory of Communicative Action*, London: Beacon Press, 1981, p. 44

¹³² Lebenswelt е немският термин, използван от Хабермас, който е преведен на английски като lifeworld.

взаимно. Второ, участващите страни трябва да имат равен достъп до участие в дискурса, ако това не е осигурено, то тогава прилагането на сила, а не рационалното разбиране е решителният аргумент. Трето, партньорите трябва да могат да сменят позициите си – от ролята на говорещ да се превключва в роля на слушащ или наблюдаващ и да се възприема гледната точка на отсрещната страна. По този начин действието, ориентирано към съгласие, изисква капацитет за емпатия. Мюлер приема, че теорията за комуникативното действие хвърля мост между разбирането на мотивациите за сътрудничество, които се разглеждат от утилитарната теория, и опознаването на фактическото осъществяване на това сътрудничество. Основната теза е следната: сътрудничество между държавите възниква в ситуации на дилеми, в които участниците могат да постигнат целите си чрез съвместно усилие и при следните условия: (1) те постигат взаимно доверие в автентичността на речевите актове на своите партньори; (2) те се разбират относно дефиниране на ситуацията; (3) те се разбират относно нормативната рамка; (4) те са в състояние да договорят дистрибутивен компромис (т.е. да извършат стратегическо действие).

Оцененият от Мюлер теоретичен принос на Хабермас, който синтетично се изразява в убеждението, че **комуникативното действие прави възможно съществуването на универсална диалогична общност за сигурност**, е в съзвучие и с най-значимите опити за реконструиране на критичния проект в духа на Кант и Маркс. Те критикуват системи на несправедливо изключване и подчертават потенциала за разширяване на границите на диалогичните общности, изискват нормативно и социологично отчитане на общности с по-включваща комуникация, които въвеждат безпрецедентни форми на диалог дори между радикално различните¹³³.

Франк и Вайсбанд в изследване на вербалните стратегии, прилагани от суперсилите по време на Студената война, достигат до извода, че вербалните оръжия са толкова “реални” в своя стратегически потенциал, колкото снарядите в ракетите и подводниците, и съответно твърдят, че вербалната стратегия може да се използва, за да се постига фундаментална трансформация на системата¹³⁴.

Който контролира езика, притежава власт. Тази аксиома е особено очевидна в ситуации на международни преговори. Например, Фиона Муур изследва казус, чрез който се откроява властовият ресурс, придобит от преводачка на корейски предприемачи, поставили си за цел да установят партньорски отношения с бизнес кръгове от Южен Лондон. Преводачката не просто извършва езиковата услуга *превод от корейски на английски и обратно*. Резултатите от изследването показват, че езиковите умения ѝ позволяват да се превърне в посредник с привилегирани функции и да контролира както целия процес на преговорите, така и взетите решения за съвместна дейност¹³⁵. Корнуел и Клец докладват редица случаи за назначаване на филолози на високи управленски позиции в организации само заради владението на чужди езици¹³⁶.

¹³³ Linklater, A. *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of Post-Westphalian Era*. University of South Carolina Press, 1998

¹³⁴ Frank, T. and E. Weisband. *Word Politics: Verbal strategy Among the Superpowers*. Oxford University Press, 1972, p.118 - 128

¹³⁵ Moore, Fiona (2007) *Language, Power and Integration: The Translator as Gatekeeper in the Korean Business Community in London* (UK). // <<http://www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/2007/proceedings/managementandphilology/moore.pdf>>

¹³⁶ Cornuel, E. & Kletz (2001) *Evaluating managers' performance in companies in transition*. The Journal of Management Development. Vol.20 Nr 1, p.28-37

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Теоретичното изследване (включително въвеждането на понятието *ценностен модел* и предложената авторска дефиниция за власт), критичният анализ, анализът на казуси, дискурсният анализ и семантичният анализ ни дават основание да достигнем до следния **синтез**:

Политиката на една общност е хронотоп на ценностно многообразие и трикомпонентна власт (източник, функциониране, резултати). Властта е временна доминация на ценностен модел, която възниква, налага се за цялата общност и се прилага на практика (вземане на решения, извършване на дейности и даване на оценки) чрез редица инструменти. Най-стойностният от тях е езикът (словото), защото неговата употреба е алтернатива на насилието и е доказателство за цивилизованост на общността.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Интереси или ценности.

//<<http://www.razum.org/bg/component/content/article/19-interesi-ili-tzennosti.html?start=4>>

[2] Berry J.W. et al. *Cross-cultural Psychology, Research and Applications*. Cambridge, 2002

[3] Best, J. *Historical development and Defining Issues of Constructionist Inquiry*. // Holstein, James and Jaber F. Gubrium. *Handbook of Constructionist Research* Guilford Press, 2007

[4] Петрова, Р. *За пословиците и културата*. // Петрова, Р и Л. Дичева. Ние и другите. Русенски университет, Русе, 2004

[5] Rokeach, M. *The Nature of Human Values*. The Free Press, 1973, p.124, цит. в Байчинска, К. *Ценности. Ценностен стрес... Ценностна криза!*, С., Академично издателство "Марин Дринов", 1994

[6] Blasco M. & J. Gustafsson *Intercultural Alternatives. Critical Perspectives on Intercultural encounters in Theory and Practice*. Copenhagen: Copenhagen Business School Press., 2003

[7] Soederberg A. & N. Holden (2002). *Rethinking Cross Cultural Management in a Globalizing Business World*.// *International Journal of Cross Cultural Management* 2 (1): 103-21

[8] Osland, J. S. and Bird A. (2005) *Beyond Sophisticated Stereotyping: Cultural Sense making in Context*. // *Academy of Management Executive* 14 (1): 65-79

[9] Lipset, S. M. and Rokkan, S. *Party systems and Voter Alignments: Cross-national perspectives*. Free Press, 1967

[10] Kriesi, H., Koopmans, R., Duyvendak, J.W., and Giugni, M.G. *New Social Movements in Western Europe*, UCL Press, 1995

[11] Inglehart, Ronald. *Political Values*. // Jan, W. van Deth (ed.). *Comparative Politics: The problem of Equivalence*, Routledge, 1998

[12] Байчинска, К. *Ценности. Ценностен стрес... Ценностна криза!*, С., Академично издателство "Марин Дринов", 1994

[13] Earley, P.C. /Singh, H. *International and Intercultural Management Research: What's next?* // *Academy of management journal*, 38, 2, April 1995

[14] Hampden-Turner, Charles and Fons Trompenaars. *The Seven Cultures of Capitalism*. Piatkus, 1994; Graham, J.L./Mintu, A.T./Rodgers, W. *Explorations of*

Negotiation Behaviours in Ten Foreign Cultures, using a model developed in the United States, // Management science, 40, 1 January, 1994

[15] Калхун, Крейг. *Критическа социална теория*. Серия Етоси, Превод Константин Янакиев, Beschafft aus Mitteln der Robert Bosch Stiftung GmbH, KX, 2003

[16] Schneider, Susan and Jean-Louis Barsoux. *Managing across Cultures*, Prentice Hall, 1997; Hofstede, G. H. *Culture's Consequences: International Differences in Work-related Values*, Sage, 1980; Lewis, Richard D. *When Cultures Collide. Managing Successfully Across Cultures*, Nikolas Brealey Publishing, 1996

[17] Константинов, Е. *Международноправните измерения на националното правно съзнание и поведение*.// България 1998: Ценности и обществено мнение, С., 1999

[18] *Харта за основните права на Европейския съюз*.//< [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX %3A12012P%2FTXT](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT)>, accessed on 18 September 2015

[19] Bainbridge, T. *The Penguin Companion to European Union*. Penguin, 2002

[20] Тодоров, Цв. *Новият световен безпорядък. Размисли на един европеец*. Превод Стоян Атанасов. Издателство "Изток-Запад", С. 2003

[21] Морино, Мишел. *Републиката, гражданството и дискриминациите. Френският опит* // Етническото многообразие и обединяваща се Европа. София, 2005

[22] McCormick, John. *Understanding the European Union*. Palgrave, 2002

[23] Legg, M. and J.Harris. *How The American Dream Became A Global Nightmare: An Analysis of the Causes of the Global Financial Crisis*.//<https://Opus.Lib.Uts.Edu.Au/Bitstream/10453/10465/1/2008_007422.pdf>, accessed on 30 September 2015

[24] Липмън, У. *Общественото мнение*. С., 2001

[25] Easton, D. *A Systems Analysis of Political Life*. , 1965

[26] Cascardi, Anthony J. *The Subject of Modernity*. Cambridge: Cambridge UP, 1992, цитиран в Калхун, Крейг. Критическа социална теория. Серия Етоси, Превод Константин Янакиев, Beschafft aus Mitteln der Robert Bosch Stiftung GmbH, KX, 2003

[27] Lasswell, Harold. *World Politics and Personal Insecurity*. The Free Press, New York, Collier-Macmillan limited, London, 1965

[28] Дарендорф, Р. *Съвременният социален конфликт*, Център за изследване на демокрацията, 1993

[29] Nye, Joseph S. Jr. *Understanding international conflict*. Pearson, Longman, 2009

[30] Ж.Ж. Русо, цит. в Тодоров, Цв. *Новият световен безпорядък. Размисли на един европеец*, Изток-Запад, София, 2003

[31] Dahl, Robert A. *Power*. In: International Encyclopedia of the Social Sciences. Macmillan and Free Press, vol. 23

[32] Bell, Daniel. *The Coming of Post-industrial Society*. Basic Books, 1973, p. 453

[34] Morgenthau, Hans. *International politics as a struggle for power*. // Toma, Peter and Andrew Gyorgy. (Eds) Basic issues in international relations. Allyn and Bacon, Inc. 1967

[33] Russel, Bertrand. *Power: A New Social Analysis*. Norton, 1938, p. 35 [36] Wrong, Dennis. *Power: its forms, Bases and Use*. Haroer and Row, 1979

- [34] Leftwich, Adrian. (Ed) *What is Politics. The Activity and Its Study*. Basil Blackwell, 1984
- [35] Arendt, Hannah. *On Violence*. New York: Harcourt Brace 1969
- [36] Holsti, K. J. *The concept of power in the study of international relations*. // Toma, Peter and Andrew Gyorgy. (Eds) *Basic issues in international relations*. Allyn and Bacon, Inc. 1967
- [37] Hague, Rod, Martin Harrop and Shaun Breslin. *Comparative Government and Politics. An Introduction*. Macmillan, 1992
- [38] Keohane, Robert, Joseph S. Nye. *Power and Interdependence*. Longman, 2001
- [39] Бацаров, З. (Ред.) *Световен речник на политическите афоризми*. Juventus Mercurii, 1993
- [40] Mother Teresa - Biographical // <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1979/teresa-bio.html>
- [41] Липман, У. *Общественото мнение, ЛИК, превод Ивелина Ватова*, 2001
- [42] Green, S. L. *Rational Choice Theory: An Overview*. Prepared for the Baylor University Faculty Development Seminar on Rational Choice Theory, May, 2002//<http://209.85.129.132/search?q=cache:tRwsT66Hp_sJ:business.baylor.edu/steve_green/green1.doc+rational+choice+theory+definition&cd=4&hl=bg&c/>
- [43] Абъркромби, Н и др. *Световен речник по социология*, Издателство Дееелфин прес, Бургас, 1993
- [44] Дейвис, Н. *Европа. История, Велико Търново, Абагар*, 2005
- [45] Athanassopolou, E. (Ed.) *United in Diversity? European Integration and Political Cultures*. I.B. Tauris, 2008
- [46] Plamenatz J. Bodin. // *Plamenatz J. Man and Society. Volume One*, Longman, 1984
- [47] *Властта и хората. Конфликтите на българското общество*, С. 1997
- [48] Тодоров, Цв. *Завладяването на Америка. Въпросът за другия*. Библиотека Идеи. Университетско издателство "Св. Кл. Охридски", С., 1992
- [49] Kooiman, J. *Modern Governance: New Government–Society Interactions*. Sage, 1993
- [50] Katzenstein, P. *Tamed Power: Germany in Europe*. Ithaka, Cornell University Press, 1997
- [51] Tanaka, A., *Issues for Japan's East Asian Diplomacy.*, Japan Review of International Affairs (Spring 1999:11)
- [52] McLellan, D. *Ideology*. Open University Press, 1986
- [53] Thompson, J.B. *Studies in the Theory of Ideology*, Polity Press, 1984
- [54] Арнаудов В., Цв. Цветански, Е. Михайлова и др. *История и цивилизация*. Булвест, С., 2008
- [55] Онлайн етимологичен речник: <http://www.etymonline.com/index.php?term=administer>
- [56] Keohane, Robert, Joseph S. Nye. *Power and Interdependence*. Longman, 2001
- [57] Ranney, A. *Governing. An Introduction to Political Science*. Prentice Hall, Englewood cliffs, New Jersey 07632, 1990
- [58] Mueller, H. *International relations as Communicative Action*. // Fierke, Karin M., Knud, Erik, Jorgensen. *Constructing International Relations: The next Generation (International Relations in a Constructed World)*, M.E. Sharpe., 2001

[59] Habermas, J. The Theory of Communicative Action, London: Beacon Press, 1981

[60] Linklater, A. The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of Post-Westphalian Era. University of South Carolina Press, 1998

[61] Frank, T. and E. Weisband .Word Politics: Verbal strategy Among the Superpowers. Oxford University Press, 1972

За контакти:

Доц. д-р Мими Корнажева, катедра „Европеистика и международни отношения“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел. 082 /888 656,
e-mail: _mkornazheva@uni-ruse.bg

Студията е рецензирана.